

Türkiye’deki Kültürel Çeşitlilik Unsurlarına İlişkin Tutum Ölçekleri Geliştirme Çalışması*

Hüseyin Aras**

Öz: Bu çalışmada Türkiye’deki kültürel çeşitliliğinin üç simgesi (başörtüsü, Kürtçe, cemevi) ile üç kategorisine (dinsel çeşitlilik, etnik-dilsel çeşitlilik, mezhep çeşitliliği) ilişkin tutumları ölçmek amacıyla kullanılacak üç farklı Likert Tipi Tutum Ölçeği geliştirilmiştir. Veriler 550 polis adayından oluşan bir çalışma grubundan elde edilmiştir. Geçerlik çalışmaları kapsamında faktör analizi yapılmış, ayrıca her bir ifade için üst ve alt gruplardaki cevaplayıcıların ifade puanları ortalamaları arasındaki farkın manidarlığı t testi kullanılarak sınanmıştır. Her bir ifade için ifade-ölçek korelasyonları da r testi yapılarak incelenmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik düzeylerini tespit etmek için ise Cronbach alpha katsayısı hesaplanmıştır. Geliştirilen bu tutum ölçekleri sadece polislerin ya da polis adaylarının değil, devletin diğer memurlarının ve vatandaşlarının da ilgili konulardaki tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılabilir. Nihayetinde bu tutum ölçekleriyle elde edilecek veriler sayesinde devletin meşruiyetine katkı getirecek nitelikte kamu politikaları üretilebilir. Çünkü kültürel açıdan çeşitliliğe sahip olan ulus-devletlerin meşruiyetlerinin değerlendirilmesinde bünyelerindeki kültürel çeşitliliğe yönelik yaklaşımları günümüzde önemli bir ölçüt haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Çeşitlilik, Başörtüsü, Kürtçe, Cemevi, Tutum Ölçeği

* Bu çalışma yazar tarafından 09/03/2016 tarihinde savunduğu “Türkiye’de Polis Eğitimi ve Kültürel Çeşitlilik” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Avanos Meslek Yüksek Okulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, huseyinaras06@gmail.com

The Study of Developing Attitude Scales Towards the Elements of Cultural Diversity in Turkey

Hüseyin Aras

Abstract: In this study, three different Likert-type attitude scales have been developed for the aim of measuring the attitude towards the three symbol (headscarf, Kurdish, cemevi) and three category (religious diversity, ethnical-linguistic diversity, sectarian diversity) of cultural diversity in Turkey. The data has been obtained from the study group of 550 candidate police officers. Factor analysis has been carried out in the scope of validity studies. Moreover, the level of significance between the average points of the each item has been tested by using t-test. The item-scale correlations for each item have been analysed by using r test. For testing the level of reliability of the scales, Cronbach Alpha coefficient has been calculated. These attitude scales can be used not only for police officers or candidate police officers, but also the other officers of the state or citizens for the aim of determining the attitudes towards the above-mentioned topics. Eventually, with the help of the data collected with these scales, public policies contributing the legitimacy of the state can be developed, because the treatments of the states towards their cultural diversity have been an important criterion on the evaluation of the legitimacy of these nation states.

Keywords: Cultural Diversity, Headscarf, Kurdish, Cemevi, Attitude Scale

Giriş

Çok kültürlü bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde kişiler ülke sınırları içindeki kültürel çeşitlilik unsurlarına ilişkin olumsuz tutumlara sahip olduklarında farklı kültürel kimliklere mensup kişilere ve onların kültürel kimliklerine karşı olumsuz yaklaşımlar sergileyebilirler. Olumsuz tutumlara sahip olan kişiler topluma kamu hizmetleri sunan memurlar olduğunda ise durum daha önemli bir hal alır. Çünkü kamusal hizmetler sunan memurların farklı kültürel kimliklere mensup kişilere ve onların kültürel kimliklerine karşı olumsuz yaklaşımlar içinde bulunmaları hem devletin meşruiyeti, hem de millî ve üniter bütünlük açısından riskler barındırır: Devletin meşruiyeti o memurların olumsuz yaklaşımları nedeniyle toplumsal gruplar nezdinde sorgulanabilir. Farklı kültürel kimliklere mensup kişilerin ve onların üyesi oldukları toplumsal grupların devlete olan bağlılıkları ve aidiyet hisleri kamusal hizmetleri sunan memurların farklı kültürel kimliklere ilişkin olumsuz tutumları nedeniyle zedelenebilir.

Bu durumun yönetilebilmesi elzemdir. Günümüzdeki kimlik siyasetlerinin, diğer bazı ulus-devletler için olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin de millî ve üniter bütünlüğüne zarar verme potansiyeline sahip olması bu durumun başarılı şekilde yönetilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde kamu hizmetleri sunan memurların farklı kültürel kimliklere ve kültürel çeşitlilik unsurlarına ilişkin tutumlarını tespit ederek onların gelecekteki olası davranışlarını öngörmeye çalışmak bu durumun yönetilmesi için atılacak doğru bir adım olabilir. Ancak çokkültürlü bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki kültürel çeşitliliği objektif değerlendirmelerle sınıflandırmak, boyutlarını ve unsurlarını belirlemek, sınırlarını çizmek, vb. kolay değildir. Hatta bunun olanaklı olmadığı bile söylenebilir. Buna rağmen Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki farklı kültürel kimliklere mensup toplumsal grupların –bu konuda resmî rakamlar bulunmasa da- çoğunluğunun “dinsel”, “etnik-dilsel” ve “mezhep” çeşitliliği kategorilerinde toplandığı ifade edilebilir. Bundan dolayıdır ki Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ndeki kültürel çeşitlilik toplumsal meşruiyet açısından önemli görüldüğünde bu kültürel çeşitlilik kategorilerine odaklanılmaktadır.

Diğer yandan “başörtüsü”, “Kürtçe” ve “cemevi”nin ise Türkiye toplumunun çoğunluğunu oluşturan bu toplumsal grupların kültürel kimlik simgeleri olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çokkültürlü bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde dinsel çeşitlilik kategorisinde bulunan toplumsal gruplar arasında öne çıkan ve mücadele konusu olan kimlik simgesinin “başörtüsü”, etnik-dilsel çeşitlilik kategorisinde bulunan toplumsal gruplar arasında öne çıkan ve mücadele konusu olan kimlik simgesinin ise “Kürtçe” olduğu rahatlıkla söylenebilir. “Cemevi” ise mezhep çeşitliliği kategorisinde¹ bulunan toplumsal gruplar ara-

¹ Cemevini kültürel kimliğinin önemli bir simgesi olarak gören Alevîlerden bazıları Alevîliği İslâm dini içerisindeki bir “mezhep” olarak görürken, bazıları İslâm’dan ayrı bir “din”, bazıları ise bir “yaşayış tarzı” olarak kabul etmektedir. Bu tartışma ve değerlendirmeler için

sında öne çıkan ve mücadele konusu olan kimlik simgesi olarak kabul edilebilir.

Başörtüsü, Kürtçe ve cemevi bu kültürel gruplar açısından “var oluşun simgeleri”dir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulurken kendi kültürel kimliklerini koruma gayesiyle direnç göstermiş olan bu gruplar günümüzün özgürlükçü ve çokkültürcü politikaları salık veren ortamında kültürel kimliklerine güçlü şekilde sarılmışlardır. İşte bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin memurlarının bu kültürel gruplara ve onların bu kimlik simgelerine yönelik tutumları günümüz koşullarında bu gruplar nazarında devletin meşruiyetinin belirleyicilerinden biri haline gelmiştir.

Türkiye'deki Dinsel Çeşitliliğin Bir Simgesi: Başörtüsü

Başörtüsü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde dinsel/İslâmî kimliğin önemli bir simgesidir. Etnik, dilsel, mezhepsel, kültürel, siyasal vb. kimlikleri farklı olsa da, aynı dinsel/İslâmî kimliği paylaşan gruplar başörtüsüne önemli derecede değer atfetmektedir. Başörtüsü, kişisel yaşantılarında yeri bulunmasa da, çeşitli kültürel kimliklere mensup gruplar tarafından da saygı görebilmektedir. Çünkü başörtüsü Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın köklü kültürel bir gerçekliğidir. Buna rağmen başörtüsü Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde gerek cumhuriyetin ilk yıllarındaki ulus-inşa süreçlerinde gerekse cumhuriyetin sonraki dönemlerinde çeşitli gerekçelere dayanılarak devlet tarafından müdahale edilmesi gereken bir kimlik simgesi olarak değerlendirilmiştir. Müdahalelere meşruiyet sağlamak amacıyla ise geleneksel yaşama ait bir kıyafet unsuru, geri kalmışlığın bir göstergesi, siyasî bir simge, modernliğe meydan okuyuşun ve laik devlete başkaldırının bir aracı vb. olarak² gösterilmiştir.

Türkiye'de başörtüsü konusu üzerindeki mücadele dinî kimlikleriyle kamusal alanda yer almak isteyenlerle, Cumhuriyetin kuruluş dönemi reflekslerini sürdürmek isteyenler arasında gerçekleşmiştir (Şişman, 2011: 30). Bu mücadele laik duyarlılığı olanlar açısından “türban” adıyla sürdürülmüştür. Bu bakış açısında türban siyasî bir simge olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraf olan İslâmî kesimde ise mücadelenin bu unsuruna “başörtüsü” adının verilmesi tercih edilmiştir (Aksoy, 2005: 16).

“Toplumun laik ve dindar diye tanımlanan kesimleri arasındaki siyasî ve sınıfsal uzlaşmazlık” (Genç ve İlhan, 2012: 59) başörtüsü sorunu nedeniyle derinleşince örtünme konusundaki tartışmalar uzun yıllar boyunca sürmüştür. Başörtüsü

bkz. Mélikoff, 2011a: 57; Mélikoff, 2011b: 16; Ocak, 2014: 217-247; Çamuroğlu, 2009: 40; Ünal, 2010: 154; Yazıcıoğlu, 2009: 63; Karaman, 2009: 96; Massicard, 2007: 110; Kaplan, 2012: 319; Yalçınkaya, 2005: 187-188; İrat, 2009: 171; Kehl-Bodrogi, 2012. Bu çalışmada bu tartışmaya girilmemiştir. Ancak değerlendirmeler neticesinde Alevîliğin İslâm dini içerisindeki bir mezhep olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada “cemevi” mezhep çeşitliliği kategorisindeki bir kimlik simgesi olarak değerlendirilmiştir.

² Bkz. Aktaş, 2006a: 4; Aktaş, 2006b: 6; Göle, 2011: 115; Bayramoğlu, 2008: 125; Kubilay, 2010: 117.

karşıtları başörtüsü kullananları samimi olanlar ve samimi olmayanlar kategorisinde ikiye ayırma eğilimine dahi girmişlerdir (Bayramoğlu, 2008: 125). Hatta başörtüsü köylü/kentli, eğitilmiş/medeni, eğitimli/cahil, medenî/geleneksel gibi ayrımların mihenk taşı haline getirilerek (Şişman, 2005: 232) sınıfsal ve ideolojik ayakları bulunan bir meseleye (Balta, 2014: 117) dönüştürülmüştür. Ancak başörtüsüne ilişkin tüm bu algular ve yaklaşımlar Aksoy (2005: 286) tarafından da ifade edildiği üzere sadece “zan”lara dayandırılmış ve nesnel dayanakta yoksun kalmıştır. Zamana, mekâna ve kişilerin keyfî uygulamalarına göre değişiklikler gösteren başörtüsü yasakları bir zihniyet sorunu olarak (Saka ve Altınöz, 2011: 6) yerleşmiş ve varlığını uzun yıllar sürdürmüştür.

Ancak başörtüsü yasakları başörtüsü kullanımını engellemek yerine, başörtüsünün daha güçlü şekilde sahiplenilmesine neden olmuştur. Nitekim Barbarosoğlu (2012: 61), Özkan (2005: 26) ve Aktaş (2006a: 8) başörtüsünün yasaklarla yok edilemediğine, başörtülü öğrenci sayısının yasakların şiddetine rağmen artış gösterdiğine, başörtüsü üzerine yapılan tartışmalar şekil üzerine yoğunlaştıkça yeni baş örtme şekillerinin ortaya çıkmış olduğuna dikkat çekmektedir. Üstelik Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatına etki eden çeşitlilik unsurlarından biri olan başörtüsü, kadınların kültürel hak talebi olması hasebiyle vatandaşlık tartışmasının da önemli bir parçası (Çolak, 2010: 167-168) olmuştur. Başörtüsünün bir “kimlik” ve “simge” (Erdoğan, 2008: 64) olduğu açıkça görülmüştür. Kendisini dindar Müslüman kimliğiyle tanımlamayı önemli görenler için başörtüsü hâlihazırda “bir var oluş simgesi” ve “vatandaşlık mücadelesinin önemli bir aracı”dır.

Türkiye’deki Etnik-Dilsel Çeşitliliğin Bir Simgesi: Kürtçe

Kürtçe ise kendisini Kürt kimliğiyle tanımlamayı önemli görenler için kimliğin önemli bir simgesi olarak kabul görmektedir. Bunda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarında ulus-devlet olma gereğince uygulanmış olan dil politikalarının özellikle 1990'lardan itibaren yoğun eleştirilere maruz kalmış olmasının etkisi büyüktür. Türkçenin her alandaki hâkim konumu Kürt milliyetçileri tarafından özellikle 1990'lardan itibaren kimlik siyasetlerini öne çıkaran küresel söylemlerin de etkisiyle sorgulanınca Kürtçe bir kimlik hareketi olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Üstelik terör de bu süreçte araçsallaştırılmıştır.

Söylemsel ve eylemsel olarak sıklıkla ifade edilen Kürt Sorunu Kürtçe ile ilişkilendirilmiş; Kürtçenin Kürt kimliği için temel şart olduğu savunulmuştur. Bu savunular dilin kimlik ile olan ontolojik ilişkisine dayandırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ulus-devletinin dilde türdeşlik sağlamaya yönelik politikalarına devletin kuruluş dönemi şartları içerisinde haklılık tanınsa da, bu politikaların günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin meşruiyetini zedelediği savunulmaktadır. Bu meşruiyet sorunu karşısında artık demokratik dil politikalarının geliştirilmesi talep edilmektedir.

Demokratikleşme politikaları gereğince son yıllarda atılmış olan önemli adımlara rağmen Kürtçe daha yaygın şekilde kamusal görünürlük kazanmaya çalışan dillerden biridir. Üstelik Kürt Sorunu'ndaki yerine ilişkin söylemler nedeniyle, tek-dilli devlet politikaları karşısında baskın bir konum da edinmiştir. Kurubaş (2008: 48) Kürt sorununun, devlet milliyetçiliğinin etnik nitelikleri ile Kürt hareketinin etno-milliyetçi niteliklerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu sorunun çözülebilmesi Coşkun (2013: 132)'a göre Kürtçe sorununun çözülebilmesine bağlıdır. Çünkü Kürt sorunu temelde bir dil sorunu (Coşkun, 2013: 132; Sediyanı, 2012: 73; İnal, 2012a: 184-185; Akyürek ve Bilgiç, 2012: 250; Yayman, 2011: 59; Aktay, 2011: 22; Özhan ve Ete, 2008: 19) olarak değerlendirilmektedir. Hatta Coşkun (2013: 132) aralarındaki ideolojik farklılıklara rağmen, konu dil haklarına gelince Kürt ağırlıklı bütün siyasî partilerin aynı noktada buluştuğuna ve Kürtçenin hayatın her alanında özgür bir şekilde kullanılmasını talep ettiklerine dikkat çekmektedir.

Türkiye'deki Mezhep Çeşitliliğinin Bir Simgesi: Cemevi

1990'lı yıllarda İslâmcı hareketlerin Türkiye'de politik bakımdan ağırlığını artırması Alevîlerin çoğunluğunu rahatsız etmişti (Aktay, 2006: 63). Bu hareketler Alevîler tarafından inançları yüzünden baskı altında tutuldukları Osmanlı'nın yeniden kuruluşunun başlangıcı ya da varlıklarını etkileyecek hukuksal uygulamaların hayata geçirilme çabası olarak algılanmıştı (Tuğal, 2014: 493). Türkiye'deki Sünnî İslâmî yükseliş karşısındaki bu korku (Okan, 2004: 113) sonucunda Alevîler teyakuz durumuna geçmişlerdi. Alevîliğin doğası hakkında farklı anlayışları olan dernekler bile siyasal İslâm'ın yarattığı bu korku nedeniyle ortak bir siyasî tutum sergilemişlerdi (Çamuroğlu, 2010: 105-106). İşte bu yıllarda Türkiye'de "dinsel temelli politik bir hareketlilik" (Çakır, 2010: 86) Alevî kimlik hareketinin temelini oluşturmuştur. Yıldırım (2012: 143)'ın belirttiği üzere Türkiye'de kentte ve kamusal alanda gerçekleştireceği çeşitli çalışmalarla "dinsel, sosyal, siyasî ve kültürel haklarını tam olarak kazanmış bir Alevî toplumunun varlığını garanti altına almak" bu Alevî kimlik hareketinin en önemli amacı olmuştur. Bu süreçte Alevî kimliğinin önemli bir bileşeni olduğu iddia edilen cemevi öne çıkarılmıştır. Cemevi Alevî kimlik hareketini temsil ettiği iddiasında olan bazı Alevî gruplar tarafından Alevî kimliğinin önemli bir simgesi olarak öne sürülmüştür. Bu gruplar cemevine bir Cami gibi ibadethane statüsü tanınmasını da talep etmektedirler. Ancak Türkiye'de birbirinden farklı Alevîlikler ve Alevîler bulunması, cemevine ibadethane statüsü tanınması konusunda bir çözüme ulaşılmamasını zorlaştırmaktadır.

Alevîlikte cemevinin varlığı ve niteliği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Cem ayinlerinin tarikatlardaki zikir toplantılarının bir benzeri olduğu ve bu tür toplantılar için cemevi şeklinde kavramsallaştırılmış sabit bir mekâna tarihte hiçbir zaman ihtiyaç duyulmadığı (Sofuoğlu ve İlhan, 2014: 124; Kutlu, 2008: 84-

85; T.C. Devlet Bakanlığı, 2010: 162-163) tezine rağmen, cemevleri bazı Alevî topluluklar için bir ibadethane olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen Alevî bir aydın olan Çamuroğlu (2009: 47) Alevîlik tarihinde tekke, dergâh ve zaviyenin bulunduğunu, cemevi adında bir mekânın ise bulunmadığını; cemevinin modern bir oluşum olduğunu savunmaktadır. Alevî ve Marksist yazarlar olan Yalçinkaya (2005: 191) Alevîlik için ibadete özel bir mekânın varlığına ihtiyaç duyulmaması gerektiğini, İrat (2009: 127) ise Alevîliğin olmazsa olmazı olmayan cemevinin Alevîler için olmazsa olmaz haline getirilmiş olduğunu ifade etmektedir. Yıldırım (2014: 7) ise cemin geleneksel Alevî hayatında başat rolü bulunduğunu, ancak cemin gerçekleştirildiği mekânın (cemevinin) ikinci planda önemli olduğunu söylemektedir.

Alevîliği İslâm dairesi içerisindeki bir tarikat olarak görenler cemevini dergâh ve tekke sınıfında değerlendirmektedir. Sünnî kesimden Sofuoğlu ve İlhan (2014: 126)'a göre cemevleri Alevîliğin Cami'de icra edilmeyen tarikat ayinlerinin yapıldığı yerlerdir. Gürsoy ve Kılıç (2009: 158) cemevini tekke, dergâh ve zaviyelerin tarihteki geleneksel fonksiyonlarının icra edildiği Alevîliğe özgü bir mekân, Karaman (2009: 96) ise "tekke mahiyetinde yerler" olarak nitelemektedir. Ocak (2014: 318) da bugünkü cemevlerinin "tarikat tekkesi" olduğu düşüncesini desteklemektedir. Diğerleri gibi Alevîliğin bir tarikat olduğunu savunan Ünal (2010: 171)'a göre de cemevleri "Alevîliğe-Bektaşiliğe özgü özel bir ibadet mekânı"dır. Bazı Alevîler ise bu değerlendirmeleri kabul etmemektedir. Cem Vakfı Alevî İslâm Din Hizmetleri Başkanı olarak görev yapmış bulunan ve aynı zamanda bir Alevî dedesi olan Uğurlu (2009: 97) cemevlerinin tekke ve zaviye değil, geçmişteki mescit görevini üstlenmiş olan Alevî ibadet mekânları olduğu inancındadır. Ancak Alevîlerin dinî ihtiyaçları gerekçesiyle oluşturulmuş olan ve kurumsallaştırılmak istenen cemevleri Üzüm (2000: 191)'e göre bazı Alevî çevreler tarafından kendi fikrî ve ideolojik çalışmaları için özel bir mekân biçimine dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Kutlu (2008: 85) da bu mekânların ideolojik propaganda faaliyetleri yapılan merkezler veya siyasî lokaller haline dönüştüğünü ileri sürmektedir.

Alevîler 1990'lı yıllardan beri Türkiye'de ve Batı Avrupa ülkelerinde çok sayıda cemevi açmıştır. Böylece kendi ibadet anlayışlarının mekânı olarak camiyi değil, cemevini gördüklerini göstermektedirler (Ocak, 2014: 330). TBMM 24.Yasama Dönemi'nin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Tunceli Milletvekili Hüseyin Aygün'ün İçişleri Bakanlığı'ndan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu kapsamında edindiği resmî verilere göre, 2013 yılının Ocak ayı itibarıyla Türkiye genelinde 937 Cemevi bulunmaktadır (t24.com.tr, 2013). Günümüzde ibadethane statüsü taşımayan cemevleri Türkiye'nin dört bir yanında vakıf ve dernek statüsündeki örgütlerin çatısı altında faaliyet göstermektedir (Ecevitoglu ve Yalçinkaya, 2013: 216-217). Bir kültür merkezi işlevi de gören cemevlerinde tiyatro kursları, semah, folklorik kurslar, konferanslar ve paneller düzenlenmektedir (Yalçinkaya, 2005: 202). Bir Alevî dedesi olan M. Yaman (2013: 10) Türkiye genelinde cemevleri yapılmaz ve cem törenleri yaygınlaştırılmazsa kısa süre içinde Alevîliğin unutulup

ortadan kalkacağını düşünmektedir. Artık cemevi, kent Alevîliğinin dayandığı ana eksen haline gelmiştir. Alevîliğin kent şartlarında varlığı, bu eksene endekslenmiş; cemevi bir toplumsal varlık unsuru haline dönüşmüştür (Yıldırım, 2014: 8). Cemevi Alevîler için “bir varlık beyanı” olarak dikkat çekmektedir (T.C. Devlet Bakanlığı, 2010: 164). Yıldırım (2012: 147)’a göre de günümüz koşullarında cemevi, Alevîlerin ibadet mekânı olmaktan çok, Alevî kimliğinin bir sembolü olması açısından önemlidir.

Türkiye’de Vatandaşlık Anlayışında Değişim

Türkiye’de son yıllarda devletin tekçi otoriter resmî söylemine karşı İslâmcıların, Kürtçülerin ve Alevîlerin kültürel haklar çerçevesindeki tanınma ve temsil taleplerine şahit olunmuştur (Çolak, 2011: 29). Alevî bir Türk vatandaşı verdiği vergilerle kendi dinsel ihtiyaçlarına değil de başka grupların dinsel ihtiyaçlarına katkıda bulunulduğunu gördüğünde Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin vatandaşlık anlayışını eleştirmektedir. Kürt kökenli bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ya da İslâmî kimliğini öne çıkaran bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı da kendi kimliğini kamusal alanda ifade etme zorluğu ile karşılaştığında benzer tepkiyi göstermektedir (İçduygu ve Keyman, 1998: 167). Özellikle 1980’lerin sonlarında Türkiye’de Kürtler, İslâmcılar ve Alevîler kimliklerini kabul ettirme çabalarına girişince ve bu çabalar geniş kesimler tarafından desteklenince Türkiye’de vatandaşlık kavramı iyice sorgulanmıştır. Daha önce varlıkları tanınmayan ve özel alana itilmiş olan bu kimlikler homojen ve kapsayıcı Türk vatandaşlığı anlayışının eleştirilmesine sebep olmuştur. Nihayetinde vatandaşlık kurumunun yeniden gözden geçirilmesi gereksinimini ortaya çıkaran “anayasal vatandaşlık” kavramı tartışılmaya ve bu kavram farklı kültürel kimliklere mensup gruplar tarafından destek görmeye başlamıştır. Çokkültürlülüğe ilişkin söylemler de bu süreçte kullanılmıştır. Kürt, İslâmcı ve Alevî kimliklerinin siyasal çatışma alanları olarak ortaya çıktığı bir dönemde Türkiye’de “Türküm” yerine “Türkiyeliyim” ifadesi kullanılır hale gelmiştir (İçduygu ve Keyman, 1998: 166-169; Kadioğlu, 2012: 171).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda ifade edilmekte olan vatandaşlık tanımını yeterince kapsayıcı bulmayan bu kültürel gruplar, kendilerini ulus-devlete yönelik yıpratıcı politikaların etkili bir aracı haline getirilmiş olan “öteki” kavramıyla ifade etmeyi birçok durumda tercih etmektedirler. Çünkü başörtüsü, Kürtçe ve cemevi bazı dönemlerde Türkiye’deki toplumsal ve siyasal gerilimlerin odağında yer almış; millî kimliğin ötekileri olarak görülmüştür. Buna rağmen geçmişte ve hâlihazırda Türkiye’de yaşanan bazı toplumsal ve siyasal gerilimlerde bu kimlik simgeleri öznesi oldukları kültürel gruplar tarafından mücadelelerin merkezine yerleştirilmiştir. Demek ki bu kimlik simgelerine Türkiye’deki bu kültürel gruplar tarafından güçlü şekilde değer atfedilmektedir.

Bu değerlerin gerçekliği ve gücü, kamusal hizmetler sunan devlet memurlarının bu kimlik simgelerine ve onların temsil edildikleri kültürel çeşitlilik kategorile-

rine ilişkin tutumlarının ortaya çıkarılmasını önemli hale getirmektedir. Çünkü millî ve üniter bütünlük devlet memurlarının bu kültürel çeşitlilik unsurlarına ilişkin tutumlarının bilinmesini ve bu tutumların devletin meşruiyetini temin etmek gayesiyle yönetilmesini gerektirir. Memurlarının bu kültürel gruplara yönelik tutumlarını belirleyerek tedbirler almaya yönelmesi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu riski yönetebilmesine imkân verebilir.

Tutum ve Tutumların Ölçülmesi

Allport (1935: 810)'a göre tutum “yaşantı ve deneyimler sonucu oluşan, ilgili olduğu bütün nesne ve durumlara karşı bireyin davranışları üzerinde yönlendirici ya da dinamik bir etkiye sahip olan, ruhsal ve sinirsel bir hazırlık durumudur”. Tutumların üç bileşeni vardır. Bunlar; duyuşsal bileşen, bilişsel bileşen ve davranışsal bileşendir. Duyuşsal bileşen herhangi bir “şey”e (bir insana, bir gruba, bir kuruma veya soyut bir objeye) ilişkin olarak bireyde var olan duygu durumudur. Bilişsel bileşen, bireyin tutuma esas olan “şey” hakkındaki bilgilerinden oluşur. Davranışsal bileşen ise bireyi duyguya ve bilgiye uygun olarak hareket etmeye sevk eder (Morgan, 1991: 363).

Tutumlar öğrenilir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993: 409). Tutumların büyük bir kısmı 12 ile 30 yaş arasındaki dönemde son şekillerini alır ve daha sonra çok az değişir. Tutumların kristalleştiği 12-30 yaşlar arasındaki bu süre “kritik dönem” olarak adlandırılır (Morgan, 1991: 374-375). Bireyin bu kritik dönemde diğer bireylerle olan gündelik ilişkileri, grup içindeki etkileşimleri ve kültürel unsurlarla olan ilişkisi bunlarla ilgili kesin tutumlar oluşturmaya yol açar. Bir kez oluştuktan sonra da tutumlar, bireyin bu ya da benzeri durumlara, kişi ya da gruplara karakteristik bir biçimde tepki göstermesine yol açarlar (Şerif M. ve C. Şerif, 1996: 489-491). Ancak Oppenheim (1983: 105)'ın belirttiği gibi, bu tepki sadece tutumla ilgili “şey” ortaya çıktığında gösterilir. Daha açık bir ifadeyle, tutumlar doğrudan gözlenemez. Bireyin tepkide bulunmasını gerektiren nitelikte bir uyarıcı ile karşılaştığında bireyin davranışlarına yansiyarak kendisini gösterir. Bu nedenle bireyin gelecekteki davranışlarını yönetebilmenin önemli olduğu hallerde tutumların tespit edilmesi elzem hale gelir.

Bazen açıkça tutum-davranış uyumu gözlenirse de, aslında tutum ile davranış arasındaki ilişkiyi net şekilde ortaya koyabilmek çok kolay değildir. Bu nedenle, tutumların bireyin davranışlarını tahmin etmede kullanılıp kullanılmayacağı değil; ne zaman kullanılabileceği önem kazanmaktadır (Regan ve Fazio, 1982: 117). Bu demektir ki davranış, tutumlarla yalnızca belli koşullar altında tutarlıdır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993: 343). Bir kez oluştuktan sonra tutumlar yerleşik hale gelirler ve değişikliğe karşı çok güçlü şekilde direnç gösterirler (Taylor, Peplau ve Sears, 2012: 142). Bu nedenle tutum ile ilgili bir işaretçi olan bir tutum ifadesi bireyin gelecekteki bazı durumlarda nasıl davranacağını tahmin etmek için kullanılabilir (Mager, 1972: 16).

Tutumlar ölçülebilir. Tutum ölçme işi, kendisini “var olan her şey çeşitli derecelerde vardır” düşüncesi üzerine kurar (Eiser, 1980: 20). Aslında bireyin davranışını belirlemek amacıyla tutumların ölçülmesinde en geçerli yol, söz konusu durumda bireyin davranışlarının doğrudan gözlenmesidir. Ancak davranışın doğrudan gözlenmesi işi, oldukça pahalı ve zaman alıcı bir tekniktir. Ayrıca bazı durumlarda gözlem yapmak da olanaksızdır. Bu ve bunun gibi nedenlerden dolayı, tutumların ölçülmesinde bugüne kadar izlenen en popüler yaklaşım, söz konusu tutuma ilişkin bir ölçeğin (bir tutum ölçeğinin) hazırlanarak uygulanması olmuştur (Tezbaşaran, 1997: 2-5). Türkiye'deki kültürel çeşitlilik unsurlarına ilişkin tutumlar da geliştirilecek tutum ölçekleriyle ölçülebilir. Bir başka ifadeyle tutum ölçekleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin polislerinin ve diğer memurlarının Türkiye'deki çeşitli kültürel grupların kültürel kimliklerine yönelik tutumlarını ölçmek için kullanılabilir. Hem polisin, hem de diğer memurların toplumdaki kültürel gruplara yönelik gelecekteki davranışlarını istendik ölçütler çerçevesinde yönetebilmek ve devlet-toplum ilişkilerini demokratik idealler gereğince geliştirebilmek açısından bu işin önemi haizdir.

Çalışmanın Amacı

Çok yakın gelecekte devleti temsilen polis olarak görev yapacak olan polis adaylarının bazı kültürel çeşitlilik unsurlarına ilişkin hâlihazırdaki tutumlarını belirlemeye yardımcı olabilecek nitelikte tutum ölçekleri geliştirmek bu çalışmanın amacıdır. Zira o tutumlar Türkiye Cumhuriyeti polislerinin kültürel açıdan birbirinden farklı olan toplumsal gruplara yönelik gelecekteki davranışlarının temel belirleyicilerinden olabilir. Bu nedenle çalışmada tutum ölçeklerinin geliştirilmesi için seçilmiş olan örneklem polis adaylarından oluşturulmuştur. Geliştirilecek tutum ölçekleriyle polis adaylarının bu tutumlarını belirlemenin nihayetinde hem polisin, hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toplumsal meşruiyetinin sağlanabilmesi için kullanılabilir nitelikte bilgiler üretilmesine katkı getirebileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmayla geliştirilen tutum ölçekleri polis adaylarının ya da polislerin Türkiye'deki kültürel çeşitliliğin çalışma kapsamına alınmış olan unsurlarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılabilir.

Ancak geliştirilen tutum ölçeklerinin sadece polis adaylarının ya da polislerin *çalışma kapsamındaki* kültürel çeşitlilik unsurlarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla değil, kamuya hizmet sunabilecek olan tüm kişiler ile hâlihazırda kamuya hizmet sunmakta olan bazı devlet memurlarının da tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılabilir nitelikte olması çalışmanın başından itibaren hedeflenmiştir. Bir başka deyişle, yazımı sürecinde tutum ifadelerinin sadece polis adaylarının ya da polislerin değil, kamusal hizmetler sunan devlet memurları başta olmak üzere, Türkiye'deki tüm kişilerin ilgili konulardaki tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılabilir özellikte olmasına özen gösterilmiştir.

Polis adayları üzerinde gerçekleştirilen uygulamalarla geliştirilen bu tutum

ölçeklerinin devlet memurlarının başörtüsüne, Kürtçeye, cemevine, dinsel çeşitliliğe, etnik-dilsel çeşitliliğe ve mezhep çeşitliliğine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılması sayesinde devletin toplumsal gruplar nazarındaki meşruiyetinin temini için katkı sağlanabilecektir. Devlet memurları Türkiye'deki kültürel çeşitliliğin bu unsurlarına karşı şayet içselleştirilmiş olumlu tutumlara sahip değiller ise "kurulu düzene zarar veren" durumuna düşebileceklerdir. *Millî birlik ve bütünlük de devlet* memurlarının yeterli derecede olumlu olmayan tutumları nedeniyle kırılabilir hale gelebilecektir. *İşte bu temel gerekçeyle kamusal hizmetler sunan devlet* memurlarının ideolojik, siyasî, sosyo-kültürel vb. kimlikleri birbirinden farklı olan toplumsal grupların değerlerine, inançlarına, yaşayış biçimlerine, dinsel uygulamalarına, dillerine vb. karşı tutumlarının derecesinin ve yönünün ölçülmesi çokkültürlü bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti için elzemdir. Kültürel çeşitliliğin bu çalışma kapsamındaki unsurlarına ilişkin tutum ölçekleri bu amaçla kullanılabilir. Nihayetinde kamusal hizmetler sunan devlet memurlarının kültürel yeterlik düzeyinin geliştirilmesine ışık tutacak nitelikteki bilgilerin elde edilmesiyle devletin toplumsal gruplar nazarındaki meşruiyetine katkı getirecek nitelikte kamu politikaları da üretilebilir.

Yöntem

Çalışma Grubu

Çalışma Polis Akademisi Başkanlığı'na bağlı olarak 2014-2015 Eğitim-Öğretim Yılı'nda faaliyetlerini sürdüren (öğrencisi bulunan) 21 Polis Meslek Yüksek Okulu'ndaki 10.391 polis adayı ile 12 Polis Meslek Eğitim Merkezi'ndeki 6.232 polis adayı arasından seçilen 550 polis adayı üzerinde yürütülmüştür. Çalışma grubunun (örneklem) yeterli büyüklüğe sahip olması geliştirilecek tutum ölçeklerinin geçerliği ve güvenilirliği açısından önemlidir. Hem bunu sağlayabilmek, hem de tutum ölçeklerinin kullanımıyla elde edilecek verilerin evrende kullanılabilirliğini mümkün kılabilmek için şu işlemler yapılmıştır:

Nicel araştırmalarda evrene ilişkin geçerli genellemelerde bulunabilmek için evrenin özelliklerini taşıyan bir örneklem seçilmesi gereklidir. Örneklem seçimi-ndeki temel amaç evreni temsil yeteneği olan (evrenin küçültülmüş hali olan) bir örnekleme ulaşmaktır. (Gliner, Morgan ve Leech, 2015: 115-118). Bu nedenle örneklem seçiminde Tabakalı Tesadüfi Örneklem Yöntemi tercih edilmiş, örneklem oluşturulurken ise bu örnekleme yöntemindeki Oranlı Tabakalı Örneklem türü kullanılmıştır. Çünkü evrende yer alan eğitim birimleri olan Polis Meslek Yüksek Okulu (PMYO) ve Polis Meslek Eğitim Merkezi (POMEM) alt evrenleri oluşturmaktadır. Bu polis eğitim birimleri araştırma evrenindeki birer tabakadır (bkz. Gliner, Morgan ve Leech, 2015: 115-118; Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 167-169; Balcı, 2015: 100-101; Can, 2013: 26-27; Karasar, 1994: 113-114).

Oranlı Tabakalı Örneklem güçlü bir örnekleme türü olduğundan evrene ge-

nelleme yapılabilir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 169). Çünkü bu örnekleme türünde alt evrenlerin örnekleme temsili garanti altına alınmış olur (Balcı, 2015: 101).

Araştırmanın üzerinde yürütüleceği örneklemin büyüklüğü de önemlidir. Tabakalı Tesadüfi Örneklemede örneklem büyüklüğü Cochran (1962) tarafından önerilmiş olan (akt. Balcı, 2015: 109) şu formül kullanılarak tespit edilmiştir:

$$n = \frac{t^2 \cdot (p \cdot q) / d^2}{1 + (1/N) \cdot t^2 \cdot (p \cdot q) / d^2}$$

n	Örneklem Büyüklüğü
N	Evren Büyüklüğü
d	Güven Aralığı (Manidarlık) Düzeyi (.05 alınmıştır)
t	Manidarlık Düzeyinin Tablo Değeri
p	İlgili Tutuma Sahip Oluş Olasılığı
q	İlgili Tutuma Sahip Olmayış Olasılığı (1-p)

$$n = \frac{1,96^2 \cdot (0,50 \cdot 0,50) / 0,05^2}{1 + (1/16623) \cdot 1,96^2 \cdot (0,50 \cdot 0,50) / 0,05^2} = 375$$

Hesaplama sonucunda görüldüğü üzere, araştırma için gerekli olan örneklem büyüklüğü %95 güven aralığında (%5 hata payıyla) en az 375'tir. (Örneklem büyüklükleri tabloları için bkz. Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 175; Balcı, 2015: 108; Can, 2013: 30). Araştırmanın alt evrenlerinden örnekleme dâhil edilecek polis adayı sayısı ise yine Cochran (1962) tarafından örneklem tabaka genişliğini belirlemek için önerilmiş olan (akt. Balcı, 2015: 109) $nh=n/N$ formülü kullanılarak belirlenmiştir. Buna göre örneklem tabaka genişliği $nh=375/16623=0,02256$ 'dır.

Örneklem tabaka genişliği değeri kullanılarak her bir alt evren için ideal örneklem büyüklüğü tespit edilmiştir. Karasar (1994: 114) tarafından ifade edildiği üzere, şayet evren alt evrenlere ayrılıp oranlarına göre örnekleme gidilmeseydi, her alt evrenin örnekleme giren sayılarının evrendeki oranlarını temsil etmesi tümüyle şansa bırakılmış olurdu.

Örnekleme alt evrenlerden yer alması gereken ideal polis adayı sayıları ile çalışma grubuna alınan polis adayı sayıları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Çalışma Grubu (Örneklem) Büyüklüğü

Alt Evren / Evren	Alt Evrendeki / Evrendeki Polis Adayı Sayısı (N)	Çalışma Grubuna Alınması Gereken Polis Adayı Sayısı (İdeal Örneklem Büyüklüğü)	Çalışma Grubuna Alınan Polis Adayı Sayısı (Örneklem Büyüklüğü)
		$N \times nh = n$	
PMYO	10.391	$10.391 \times 0,02256 = 234$	371
POMEM	6.232	$6.232 \times 0,02256 = 141$	179
Toplam	16.623	$16.623 \times 0,02256 = 375$	550

Tutum ölçeklerinin geliştirilmesi sürecinde deneme uygulamasının gerçekleştirileceği çalışma grubunun (örneklem) büyüklüğünün ölçekteki ifade sayısının beş-on katı olması ya da en az 500 kişilik bir gruba uygulanması gerekli görülmektedir. Elbette bu çalışma grubunun (örneklem) evreni temsil edici nitelikte olması da önemlidir (Gelbal, 2016; Tavşancıl, 2010: 147). Tablo 1’de görüldüğü üzere, 60 ifadeden oluşturulan Denemelik Tutum Ölçeği’nin uygulandığı 550 kişilik çalışma grubu (örneklem) bu koşulların her ikisini de sağlamaktadır. Her bir alt evren için ideal örneklem büyüklüklerinden daha fazla sayıda polis adayını çalışma grubuna alınmıştır. Bu durumda 16.623 polis adayının oluşturduğu evreni temsil etmek üzere seçilmiş olan 550 polis adayının, ilgili konudaki tutumları ölçmek amacıyla kullanılacak olan tutum ölçeklerinin geliştirilmesi için uygun sayıda olduğu söylenebilir.

Veri Toplama Araçları

Türkiye’nin kültürel çeşitliliğinin araştırma kapsamındaki üç simgesine (başörtüsü, Kürtçe, cemevi) ve üç kategorisine (dinsel çeşitlilik, etnik-dilsel çeşitlilik, mezhep çeşitliliği) ilişkin tutumları ölçmek amacıyla kullanılacak üç farklı Likert Tipi Tutum Ölçeği geliştirilmiştir.

Likert Tipi Tutum Ölçeği en yaygın olarak kullanılan tutum ölçme tekniğidir. “Dereceleme Toplamlarıyla Ölçekleme” modeli olarak da bilinen bu tutum ölçme tekniği Rensis Likert tarafından 1932 yılında geliştirilmiştir. Bu model, diğer ölçekleme modellerinden daha ekonomiktir. Tekniğin uygulanışında genel olarak izlenen yol, belirli bir durum karşısında bireyin nasıl davranacağını kendisine yazılı ya da sözlü olarak sorulmasıdır (Tezbaşaran, 1997: 5-7).

Likert Tipi Tutum Ölçekleri 8 aşamalı şu süreç izlenerek geliştirilmiştir (bkz. Tezbaşaran, 1997; Turgut ve Baykul, 1992; Tavşancıl, 2010):

1. Kuramsal Çerçevenin Oluşturulması
2. İfade Havuzunun Oluşturulması
3. Denemelik Tutum Ölçeğinin Tasarlanması
4. Uzman Görüşlerine Başvurulması
5. Denemelik Tutum Ölçeğinin Oluşturulması

6. Deneme Uygulamasının Gerçekleştirilmesi
7. Geçerlik ve Güvenirlik Analizlerinin Yapılması
8. Nihai Tutum Ölçeklerinin Oluşturulması

1.Kuramsal Çerçevenin Oluşturulması: “Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)”, “Kürtçeye ve Etnik-Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)” ve “Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)” isimleri verilerek geliştirilmesi planlanan nihai tutum ölçekleri için alan yazın taraması yapılmış ve çeşitli incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu taramalarda ve incelemelerde toplumun çeşitli kesimlerinin bu konulara ilişkin hassasiyetleri, beklentileri, yargıları, tutumları, mücadeleleri, tarafların birbirlerine bakışları vb. anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu süreç çeşitli ortamlarda ve uzun süreler boyunca devam ettirilmiştir. Okumalar, gözlemler ve polislerle sözlü iletişim bu süreçte başvurulan yöntemler arasındadır.

2.İfade Havuzunun Oluşturulması: Çalışmalar sırasında ilgili konulardaki farklı görüşleri dile getirmek için kullanılacak nitelikte çok sayıda ifade üretilmiştir. Üretilmiş olan ifadeler Krathwohl, Bloom ve Masia (1964) tarafından oluşturulmuş olan Duyuşsal Alan Taksonomisi'nin basamakları esas tutularak yeniden oluşturulmuştur. Çünkü bu taksonomi tutumları da kapsayan duyuşsal alan öğrenmelerinin basamaklarını kabul edilir düzeyde açıklayabilmektedir. Taksonominin basamakları esas tutularak oluşturulmuş olan bu ifadelerin bilişsel (bilgiye dayalı), duyuşsal (duyguya dayalı) veya davranışsal (davranışa dayalı) yaklaşımları ortaya çıkaracak nitelikte olmasına da aynı anda özel dikkat gösterilmiştir. Bu sürecin sonunda “Başörtüsü” ile “Dinsel Çeşitlilik” konularındaki tutumları ölçmek için 10'ar ifade, “Kürtçe” ile “Etnik Çeşitlilik” konularındaki tutumları ölçmek için 10'ar ifade, “Cemevi” ile “Mezhep Çeşitliliği” konularındaki tutumları ölçmek için 10'ar ifade olmak üzere toplam 60 ifade belirlenmiştir.

3.Denemelik Tutum Ölçeğinin Tasarlanması: Tutum ifadeleri gözden geçirilmiş ve denemelik tutum ölçeği için uygun oldukları kanaatine varılmıştır. Bu aşamada olumlu ve olumsuz tutum ifadelerinin denemelik tutum ölçeğinde eşit sayıda yer alması da sağlanmıştır. 60 tutum ifadesi rastgele yerleştirilmek suretiyle taslak Denemelik Tutum Ölçeği tasarlanmıştır.

4.Uzman Görüşlerine Başvurulması: Araştırmada kullanılacak olan Denemelik Tutum Ölçeği'nin kapsam geçerliğine sahip olmasını sağlamak için uzman görüşlerine başvurulmuştur. Çünkü Tezbaşaran (1997: 49) tarafından da ifade edildiği üzere, ölçeğin, ölçülmek istenen tutumun gözlenebilir tüm işaretçilerini kapsamındaki ifadelerle temsil edip etmediğini bilmek için uzmanların görüşlerinden yararlanmak önemlidir. Bu amaçla öncelikle 60 tutum ifadesinden oluşan taslak Denemelik Tutum Ölçeği ortaöğretim düzeyinde mezuniyete sahip 2 polise, ikisi polis olmak üzere ön lisans düzeyinde mezuniyete sahip 3 kişiye ve yüksek lisans düzeyinde mezuniyete sahip 1 kişiye uygulanmıştır. Bu uygulamaların amacı, ölçekteki ifadelerin farklı kişiler tarafından kolayca anlaşılabilirliğini test etmektir.

Bu uygulamalarda alınan sözlü geri-bildirimler neticesinde ölçekten herhangi bir ifadenin çıkarılmasına gerek duyulmadığı görülmüş, ancak bazı ifadelerin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak için bazı düzeltmeler yapılmıştır. Yeniden düzenlenen taslak Denemelik Tutum Ölçeği uzman görüşüne sunulmuştur. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında akademisyen olarak görev yapan uzmanın araştırmanın yürütüleceği konu-alanında çalışmalarının bulunması, Eğitim Bilimleri alanında akademisyen olarak görev yapan uzmanın ise tutum ölçeği geliştirme konusunda çalışmalarının bulunması, görüşlerine başvurulmasına karar verilmesinde belirleyici olmuştur.

Uzmanlardan alınan geri-bildirimler neticesinde ölçeğin kapsam geçerliğine sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca ölçekten herhangi bir ifadenin çıkarılmasına veya herhangi bir ifade üzerinde düzeltme yapılmasına ihtiyaç duyulmadığı da anlaşılmıştır.

5.Denemelik Tutum Ölçeğinin Oluşturulması: 60 tutum ifadesinden oluşan Denemelik Tutum Ölçeği'ne son şekli verilmiştir. Ölçek, “Kesinlikle Aynı Fikirdeyim”, “Katılıyorum”, “Düşüncem Net Değil”, “Katılmıyorum”, “Asla Kabul Etmeyorum” şeklinde cevaplanması istenen olumlu tutum ifadeleri sırasıyla 5, 4, 3, 2, 1 ağırlıklarıyla; olumsuz tutum ifadeleri ise sırasıyla 1, 2, 3, 4, 5 ağırlıklarıyla derecelendirilecek şekilde deneme uygulamasına hazır hale getirilmiştir.

6.Deneme Uygulamasının Gerçekleştirilmesi: 60 ifadeden oluşan Denemelik Tutum Ölçeği iki farklı türdeki (POMEM ve PMYO) dört polis eğitim biriminde 641 polis adayına her bir eğitim biriminde tek oturumda uygulanmıştır. Uygulamalar 12-20 Mayıs 2015 tarihleri arasında araştırmacının gözetiminde kâğıt-kalem uygulaması biçiminde gerçekleştirilmiştir.

7.Geçerlik ve Güvenirlik Analizlerinin Yapılması: Deneme ölçeğine ilişkin geçerli ve güvenilirlik analizleri IBM SPSS Statistics v.20 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Bu süreçte SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi (Can, 2013), Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu (Tezbaşaran, 1997), Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması (Kan ve Akbaş, 2005)'ndan yararlanılmıştır.

Tutum ölçeklerinin oluşturulması için, polis adaylarının Denemelik Tutum Ölçeği'ndeki her bir tutum ifadesine verdikleri cevaplar puanlanmıştır. Buna göre, olumlu tutum ifadelerinde “Kesinlikle Aynı Fikirdeyim” cevabına 5, “Katılıyorum” cevabına 4, “Düşüncem Net Değil” cevabına 3, “Katılmıyorum” cevabına 2, “Asla Kabul Etmeyorum” cevabına 1 puan verilmiştir. Olumsuz tutum ifadelerinde ise “Kesinlikle Aynı Fikirdeyim” cevabına 1, “Katılıyorum” cevabına 2, “Düşüncem Net Değil” cevabına 3, “Katılmıyorum” cevabına 4, “Asla Kabul Etmeyorum” cevabına 5 puan verilmiştir.

Ölçme araçlarının geçerliğini değerlendirmek amacıyla Amerikan Eğitim Araştırmaları Cemiyeti (AERA), Amerikan Psikoloji Cemiyeti (APA) ve Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Amerikan Ulusal Konseyi (NCME)'nin ortak çalışmasıyla oluşturulan Ölçme Araçları 1999 Standartları'na göre

geçerlik “incelenen değişkenin amaca uygun ölçeklenme derecesidir. Yani ölçme aracının ölçülmek istenen olgu ya da değişkeni başka hiçbir şeyle karıştırmadan ölçeklenmesidir” (akt. Gliner, Morgan ve Leech, 2015: 165-166). Tutum ölçeklerinin geçerli ölçme araçları olmalarını temin edebilmek amacıyla, ölçeklerin yapı geçerliğine ve ölçeklerdeki ifade (madde) geçerliğine ilişkin kanıtlar aranmıştır. Ölçeklerin yapı geçerliğine ilişkin kanıtlar sağlamak için her bir ölçekteki her bir bölümü oluşturan ifadeler üzerinde faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi bir ölçeğin tek boyutlu olup olmadığını, birden fazla boyutlu ise kaç boyutlu olduğunu ve ifadelerin hangi boyutta yer aldığını belirlemek için (Gelbal, 2016) yapılmıştır. Faktör analizinde faktör yüklerinin 0,30-0,40 aralığında değerler vermesi beklenir (Gelbal, 2016; Büyüköztürk, 2002: 127).

Ölçeklerdeki ifade geçerliğine (ifade ayırıcılık gücüne) ilişkin kanıtlar sağlamak amacıyla ise her bir ifade için hem alt-üst grup ortalamaları farkına dayalı ifade analizleri (t testi) gerçekleştirilmiş, hem de ifade-ölçek bölümü korelasyonları (r testi) hesaplanmıştır. Zira Tezbaşaran (1997: 28-29) tarafından aktarıldığı üzere, ölçekle ölçülmek istenen tutumu ölçmede her ifadenin ölçme gücünü belirlemek için Likert tarafından hem iç tutarlık ölçütüne dayalı ifade analizi (alt-üst grup ortalamaları farkına dayalı t testi), hem de korelasyonlara dayalı ifade analizi (ifade-ölçek korelasyonlarına dayalı r testi) önerilmiştir. Ölçeklerdeki her bir ifade için bu iki testi birden gerçekleştirme yoluna, ifadelerin ayırıcılık güçlerine ilişkin daha fazla kanıt sağlamak amacıyla başvurulmuştur. .01 manidarlık düzeyinde yapılan t testi (manidarlık testi) sonucunda bulunan değerlerin anlamlı olup olmadığı İstatistiklerin Manidarlığını Saptamada Kullanılan t Değerleri Tablosu (Garrett'ten akt. Akhun, 1991: 71)'ndan okunarak yorumlanmıştır. Hesaplanan t değerinin .01 manidarlık düzeyinde n-1 serbestlik derecesinde tablodaki değerden büyük çıkması halinde anlamlı bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılır. Bulunan t değeri ne kadar büyükse anlamlılık o kadar yüksektir (Akhun, 1991; Gelbal, 2016). Ölçeklerdeki her bir ifadenin ilgili bölümle korelasyonunu belirlemek için gerçekleştirilen Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı (r testi) da ölçeğin geçerliğini tespit etmek için kullanılır. Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı'nın hesaplanması (r testi yapılması) sonucunda bulunan değer (ifade-ölçek bölümü ilişkisinin) 0,30 ve üzerinde olması tercih edilir (Gelbal, 2016). Bu katsayı 1,00'e ne kadar yaklaşırsa ifadenin ölçekle olan ilişkisi de o kadar güçlenir.

Cronbach (1990)'a göre güvenilirlik bir dizi ölçümün birbiri ile tutarlı olmasıdır (akt. Gliner, Morgan ve Leech, 2015: 153). Yani, ölçmenin tesadüfi yanlıgılardan arınık olmasıdır (Karasar, 1994: 148). Buna göre bir ölçme aracı farklı zamanlardaki ölçmelerde de aynı sonucu veriyorsa ölçme aracının güvenilirliğinden söz edilebilir. Araştırmada kullanılan nihai tutum ölçeklerinin güvenilir ölçme araçları olup olmadıklarını tespit edebilmek amacıyla, hem tüm ölçekler için hem de ölçeklerdeki her bir bölüm için Cronbach Alpha (Cr α) güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Güvenirlik katsayısının pozitif yönlü ve güçlü olması (0,70'den

büyük olması) beklenir (Christensen, Johnson ve Turner, 2015: 153). Bir başka ifadeyle, 0,70'den büyük düzeyde Cronbach Alpha (Cr α) güvenilirlik katsayısına sahip olan ölçeklerin ölçülmek istenen yapıyı istendik düzeyde ölçebildiği söylenir. Bu katsayı 1,00'e ne kadar yaklaşırsa ölçeğin güvenilirliği de o kadar artar.

8.Nihai Tutum Ölçeklerinin Oluşturulması: Geçerlik ve güvenilirlik analizleri neticesinde nihai ölçeklerde yer alması uygun görülen tutum ifadelerinin nihai ölçeklere sistematik şekilde yerleştirilmesiyle nihai tutum ölçekleri oluşturulmuştur.

Bulgular ve Yorum

Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'ne İlişkin Bulgular ve Yorum

Denemelik Tutum Ölçeği'ndeki "Başörtüsü" ile ilgili 10 ifadenin (5., 13., 28., 29., 36., 41., 43., 48., 52., 60.) ve "Dinsel Çeşitlilik" ile ilgili 10 ifadenin (2., 10., 16., 18., 32., 38., 39., 40., 54., 55.) Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'ni oluşturmak için kullanılması planlanmıştır. Bu ifadelere deneme uygulamasında alınan cevaplarla elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin (KMO) Katsayısı ve Bartlett's Test ile incelenmiştir. KMO Katsayısı 0,863 bulunmuştur. Bu katsayı 1'e oldukça yakın bir değer olduğundan verilerin ve örneklem büyüklüğünün analiz için uygun olduğuna karar verilmiştir. Bartlett's Test değeri ise 2328,383 bulunmuştur. $P < 0,001$ olduğundan, bulunan değer anlamlıdır. Bu bulgular neticesinde, 20 ifadeyle elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu karardan sonra, polis adaylarının başörtüsüne ve dinsel çeşitliliğe ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla kullanılacak olan ifadelerin kaç faktörde ve hangi faktörler altında toplandığını ortaya çıkarmak amacıyla faktör analizi uygulanmıştır.

Faktör analizinde alt kesme noktası 0,45 olarak belirlenmiştir; 0,45'in altında faktör yüküne sahip olan ifadelerin Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'ne alınmamasına karar verilmiştir. Faktör analizi sonucunda 3 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. "Dinsel çeşitlilik" ile ilgili 2. ifade ve "Başörtüsü" ile ilgili 52. ifade, alt kesme noktası olarak belirlenen 0,45 değerinin altında değere sahip olduklarından 3 faktörlü bu yapının dışında kalmışlardır. Birinci faktör "Başörtüsü" ile ilgili 9 ifadeden (5., 13., 28., 29., 36., 41., 43., 48., 60. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (birinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %19,04'ünü açıklamaktadır. İkinci faktör "Dinsel çeşitlilik" ile ilgili 5 ifadeden (32., 38., 39., 40., 54. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (ikinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %12,91'ini açıklamaktadır. Üçüncü faktör ise yine "Dinsel çeşitlilik" ile ilgili 4 ifadeden (10., 16., 18., 55. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (üçüncü) faktör ise ilgili tutum değişkenine ait varyansın %10,21'ini açıklamaktadır. Bu 3 faktörün ilgili tutum değişkenine ait varyansı birlikte açıklama oranı ise %42,16'dır. Ölçeğin başörtüsü bölümündeki

ifadelere ilişkin faktör yükleri 0,55 ile 0,77 arasında, dinsel çeşitlilik bölümündeki ifadelerle ilişkin faktör yükleri ise 0,54 ile 0,70 arasında değişmektedir. Bu değerler tutum ifadelerinin faktörle iyi düzeydeki ilişkisini göstermektedir; ölçeğin her iki bölümü de yüksek düzeyde yapı geçerliğine sahiptir. Ancak ölçeğin geçerliğine ilişkin daha fazla kanıt bulmak için ölçekteki ifadeler üzerinde ifade (madde) analizleri de gerçekleştirilmiştir. 3 faktörde yığılmış olan 18 ifadenin alt-üst grup ortalamaları farkına dayalı analizleri neticesinde, başörtüsü bölümündeki ifadelerin t değerlerinin 6,64 ile 10,22 arasında, dinsel çeşitlilik bölümündeki ifadelerin t değerlerinin ise 5,54 ile 14,02 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerlerin tamamı anlamlıdır; ifadeler yoklanan tutuma sahip olanlar ile olmayanları ayırabilme gücündedir.

Geçerliğe ilişkin daha fazla kanıt sağlamak amacıyla 18 ifade için ifade-ölçek korelasyonları (r istatistikleri) da hesaplanmıştır. Başörtüsüne ilişkin birinci bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin) 0,42 ile 0,66 arasında, dinsel çeşitliliğe ilişkin ikinci bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin) ise 0,11 ile 0,51 arasında değerler aldığı görülmüştür. r değerlerinin tamamı 0,01 güvenlik aralığında anlamlıdır. Ancak "Dinsel çeşitlilik" ile ilgili 18. ifadenin ifade-ölçek korelasyonunun düşük olması (r=0,11) nedeniyle, bu ifadenin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir.

18. ifadenin çıkarılmasıyla, "Başörtüsü" ile ilgili 5., 13., 28., 29., 36., 41., 43., 48., 60. ifadeler ile "Dinsel Çeşitlilik" ile ilgili 10., 16., 32., 38., 39., 40., 54., 55. ifadeler (toplam 17 ifade) için tekrar faktör analizi yapılmıştır. Bu ifadelerle alınan cevaplarla elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin (KMO) Katsayısı ve Bartlett's Test ile incelenmiştir. Bu ikinci aşamada KMO Katsayısı 0,860 bulunmuştur. Bu katsayı 1'e oldukça yakın bir değer olduğundan verilerin ve örneklem büyüklüğünün analiz için uygun olduğuna karar verilmiştir. Bartlett's Test değeri ise 2106,876 bulunmuştur. $P < 0,001$ olduğundan, bulunan değer anlamlıdır. Bu bulgular neticesinde, 17 ifadeyle elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu karardan sonra, ölçeğin faktör yapısını ortaya çıkarmak amacıyla tekrar faktör analizi yapılmıştır.

Faktör analizinde alt kesme noktası yine 0,45 olarak belirlenmiştir; 0,45'in altında faktör yüküne sahip olan ifadelerin Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'ne alınmamasına karar verilmiştir. Faktör analizi sonucunda yine 3 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Hiçbir ifade ortaya çıkan faktörlerin dışında kalmamıştır, ancak 2. ve 3. faktörlerde yığılan ifadelerde faktörler arası yer değiştirme gerçekleştiği gözlenmiştir. Buna göre, birinci faktör "Başörtüsü" ile ilgili 9 ifadeden (5., 13., 28., 29., 36., 41., 43., 48., 60. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (birinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %21,56'sını açıklamaktadır. İkinci faktör "Dinsel çeşitlilik" ile ilgili 4 ifadeden (10., 16., 40., 55. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (ikinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %13,24'ünü açıklamaktadır. Üçüncü faktör ise yine "Dinsel çeşitlilik" ile ilgili 4 ifadeden (32., 38., 39., 54. ifadelerden) oluş-

maktadır. Tek başına bu (üçüncü) faktör ise ilgili tutum değişkenine ait varyansın %12,09'unu açıklamaktadır. Bu 3 faktörün ilgili tutum değişkenine ait varyansı birlikte açıklama oranı ise %46,89'dur. Ölçeğin başörtüsü bölümündeki ifadelerle ilişkin faktör yükleri 0,54 ile 0,77 arasında, dinsel çeşitlilik bölümündeki ifadelerle ilişkin faktör yükleri ise 0,50 ile 0,77 arasında değişmektedir. Bu değerler tutum ifadelerinin faktörle yüksek düzeydeki ilişkisini göstermektedir; ölçeğin her iki bölümü de yüksek düzeyde yapı geçerliğine sahiptir. Ancak bunu desteklemek için ölçekteki ifadeler üzerinde ifade (madde) analizleri de gerçekleştirilmiştir. İfadelerin alt-üst grup ortalamaları farkına dayalı analizleri neticesinde, başörtüsü bölümündeki ifadelerin t değerlerinin 6,01 ile 9,97 arasında, dinsel çeşitlilik bölümündeki ifadelerin t değerlerinin ise 9,26 ile 14,88 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerlerin tamamı anlamlıdır. Bir başka deyişle, bölümlerdeki ifadeler yoklanan tutuma sahip olanlar ile olmayanları ayırabilme gücündedir.

Geçerliğe ilişkin daha fazla kanıt sağlamak amacıyla 17 ifade için ifade-bölüm korelasyonları (r istatistikleri) da hesaplanmıştır. Başörtüsüne ilişkin birinci bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin) 0,42 ile 0,66 arasında, dinsel çeşitliliğe ilişkin ikinci bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin) ise 0,42 ile 0,52 arasında değerler aldığı görülmüştür. r değerlerinin tamamı, pozitif değerler olduğu ve makul kabul edilen 0,30 düzeyinin üzerinde bulunduğu için anlamlıdır. Bu değerler ölçeğin yeterli düzeyde geçerliğe sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Geçerliğe ilişkin bu son analizler neticesinde hiçbir ifadenin ölçekten çıkarılmasına gerek görülmemiş ve Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'nin bu 17 ifadeden oluşmasına karar verilmiştir.

Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'ni oluşturan bu 17 ifade "Başörtüsü" ve "Dinsel Çeşitlilik" ile ilgilidir. İfadeler faktörlerde bu konularda yığılmışlardır. Bu nedenle ölçek iki bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölüm "Başörtüsü" ile ilgili tutumları ölçmek için kullanılan 9 ifadeden (5., 13., 28., 29., 36., 41., 43., 48., 60. ifadelerden) oluşturulmuştur. Bu ifadeler tamamı birinci faktörde yığılmış olan ifadelerdir. İkinci ve üçüncü faktörlerde eşit sayıda yığılmış olan "Dinsel Çeşitlilik" ile ilgili 8 ifade ise (10., 16., 32., 38., 39., 40., 54., 55. ifadeler) ikinci bölümü oluşturmak için kullanılmıştır. "Başörtüsü" ile ilgili bölümdeki olumlu ifade sayısı 4, olumsuz ifade sayısı 5'tir. "Dinsel Çeşitlilik" ile ilgili bölümdeki olumlu ifade sayısı 3, olumsuz ifade sayısı 5'tir.

Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'nin güvenilirliğine ilişkin bilgi sağlamak amacıyla, hem tüm ölçek için hem de ölçeklerdeki her bir bölüm için Cr α (Cronbach alpha) güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin tümüne ilişkin Cr α güvenilirlik katsayısı 0,74; "Başörtüsü" ile ilgili birinci bölümüne ilişkin Cr α güvenilirlik katsayısı 0,80; "Dinsel çeşitlilik" ile ilgili ikinci bölümüne ilişkin Cr α güvenilirlik katsayısı ise 0,78 bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu, ilgili tutumu ölçerken düşük hata payıyla ölçtü-

ğünü göstermektedir.

Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'nin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin istatistiksel bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)'nin Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin İstatistiksel Bulgular

İfade Nu.		İfade Yönü	Geçerlik					Güvenirlik	
Nihai Ölçekte	Deneme Ölçeğinde		Faktör Yüğü			Ayırıcılık Gücü		Cronbach Alfa (α)	
			1.	2.	3.	t	r	Bölüm	Ölçek
I. Bölüm: Başörtüsü									
1.	5.	(+)	,62			7,46	,49	,80	
2.	29.	(-)	,62			9,18	,50		
3.	43.	(+)	,65			7,47	,52		
4.	36.	(-)	,77			9,64	,66		
5.	60.	(-)	,54			8,75	,42		
6.	28.	(-)	,63			9,97	,50		
7.	41.	(+)	,56			6,73	,43		
8.	13.	(+)	,63			6,01	,50		
9.	48.	(-)	,67			9,38	,54		
II. Bölüm: Dinsel Çeşitlilik									
10.	16.	(+)		,74		11,96	,50	,78	
11.	40.	(-)		,51		13,41	,52		
12.	10.	(+)		,77		10,18	,45		
13.	55.	(+)		,70		9,26	,49		
14.	39.	(-)			,75	10,28	,42		
15.	32.	(-)			,50	12,71	,51		
16.	38.	(-)			,72	14,88	,46		
17.	54.	(-)			,61	10,83	,51		

Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ) Ek 1'de sunulmuştur.

Kürtçeye ve Etnik-Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)'ne İlişkin Bulgular ve Yorum

Denemelik Tutum Ölçeği'ndeki "Kürtçe" ile ilgili 10 ifadenin (4., 19., 20., 26., 27., 34., 44., 49., 50., 51.) ve "Etnik-Dil Çeşitliliği" ile ilgili 10 ifadenin (1., 8., 15., 21., 23., 30., 31., 33., 46., 58.) Kürtçeye ve Etnik-Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)'ni oluşturması planlanmıştır. Bu ifadelere deneme

uygulanmasında alınan cevaplarla elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin (KMO) Katsayısı ve Bartlett's Test ile incelenmiştir. KMO Katsayısı 0,954 bulunmuştur. Bu katsayı 1'e oldukça yakın bir değer olduğundan verilerin ve örneklem büyüklüğünün analiz için uygun olduğuna karar verilmiştir. Bartlett's Test değeri ise 4795,802 bulunmuştur. $P < 0,001$ olduğundan, bulunan değer anlamlıdır. Bu bulgular neticesinde, 20 ifadeyle elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu karardan sonra, polis adaylarının Kürtçeye ve etnik-dilsel çeşitliliğe ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla kullanılacak olan ifadelerin kaç faktörde ve hangi faktörler altında toplandığını ortaya çıkarmak amacıyla faktör analizi yapılmıştır.

Faktör analizinde alt kesme noktası 0,45 olarak belirlenmiştir; 0,45'in altında faktör yüküne sahip olan ifadelerin Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)'ne alınmamasına karar verilmiştir. Faktör analizi sonucunda, "Etnik-dilsel çeşitlilik" ile ilgili 58. ifadenin, alt kesme noktası olarak belirlenen 0,45 değerinin altında değere sahip olduğundan hiçbir faktöre girmediği görülmüştür. Kürtçe ile ilgili ifadelerin yığıldığı faktöre yüklenmiş olan 30. ve 31. ifadeler ile, tek başına farklı bir faktöre yüklenmiş olan 23. ifadenin ve hiçbir faktöre girememiş olan 58. ifadenin çıkarılmasının ardından ikinci kez faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz öncesinde KMO Katsayısı 0,953, Bartlett's Test değeri ise 4275,220 bulunmuştur. $P < 0,001$ olduğundan, bulunan değer anlamlıdır. 16 ifadenin dâhil edildiği bu analizde 2 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Birinci faktör "Kürtçe" ile ilgili 10 ifadenin tamamından (4., 19., 20., 26., 27., 34., 44., 49., 50., 51. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (birinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %33,51'ini açıklamaktadır. İkinci faktör "Etnik-dilsel çeşitlilik" ile ilgili 6 ifadeden (1., 8., 15., 21., 33., 46. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (ikinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %21,92'sini açıklamaktadır. Bu 2 faktörün ilgili tutum değişkenine ait varyansı birlikte açıklama oranı ise %55,43'tür. Ölçeğin Kürtçe bölümündeki ifadelere ilişkin faktör yükleri 0,60 ile 0,78 arasında, etnik-dilsel çeşitlilik bölümündeki ifadelere ilişkin faktör yükleri ise 0,50 ile 0,69 arasında değişmektedir. Bu değerler tutum ifadelerinin faktörle iyi düzeydeki ilişkisini göstermektedir; ölçeğin her iki bölümü de yüksek düzeyde yapı geçerliğine sahiptir. Ancak bunu desteklemek için ölçekteki ifadeler üzerinde ifade analizleri de gerçekleştirilmiştir. İfadelerin alt-üst grup ortalamaları farkına dayalı analizleri neticesinde, Kürtçe bölümündeki ifadelerin t değerlerinin 15,99 ile 29,22 arasında, etnik-dilsel çeşitlilik bölümündeki ifadelerin t değerlerinin ise 9,99 ile 18,29 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerlerin tamamı anlamlıdır. Bir başka deyişle, bölümlerdeki ifadeler yoklanan tutuma sahip olanlar ile olmayanları ayırabilme gücündedir.

Geçerliğe ilişkin daha fazla kanıt sağlamak amacıyla 16 ifade için ifade-bölüm korelasyonları (r istatistikleri) hesaplanmıştır. Kürtçeye ilişkin bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin) 0,62 ile 0,77 arasında, etnik-dilsel çeşitliliğe ilişkin bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin)

ise 0,44 ile 0,64 arasında değerler aldığı görülmüştür. r değerlerinin tamamı, pozitif değerler olduğu ve makul kabul edilen 0,30 düzeyinin üzerinde bulunduğu için anlamlıdır. Bu değerler ölçeğin yeterli düzeyde geçerliğe sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Geçerliğe ilişkin bu analizler neticesinde hiçbir ifadenin ölçekten çıkarılmasına gerek görülmemiş ve Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)'nin bu 16 ifadeden oluşmasına karar verilmiştir.

Tablo 3: Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)'nin Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin İstatistiksel Bulgular

İfade Nu.			Geçerlik				Güvenirlik	
Nihai Ölçekte	Deneme Ölçeğinde	İfade Yönü	Faktör Yüğü		Ayrımcılık Gücü		Cronbach Alfa (α)	
			1.	2.	t	r	Bölüm	Ölçek
I. Bölüm: Kürtçe								
1.	20.	(-)	,75		15,99	,62	,92	,92
2.	51.	(+)	,68		29,22	,74		
3.	19.	(-)	,75		17,52	,67		
4.	49.	(+)	,78		23,80	,74		
5.	4.	(-)	,69		22,58	,69		
6.	44.	(+)	,73		23,01	,75		
7.	34.	(-)	,66		23,64	,72		
8.	26.	(+)	,74		23,24	,77		
9.	27.	(-)	,64		22,27	,67		
10.	50.	(+)	,60		16,67	,62		
II. Bölüm: Etnik-Dilsel Çeşitlilik								
11.	1.	(+)		,69	9,99	,48	,79	
12.	8.	(+)		,69	12,54	,55		
13.	15.	(+)		,62	14,32	,54		
14.	46.	(-)		,50	11,05	,44		
15.	33.	(+)		,69	13,93	,60		
16.	21.	(+)		,67	18,29	,64		

Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)'ni oluşturan bu 16 ifade "Kürtçe" ve "Etnik-dilsel çeşitlilik" ile ilgilidir. İfadeler faktörlerde bu konularda yığılmışlardır. Bu nedenle ölçek, iki bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölüm "Kürtçe" ile ilgili tutumları ölçmek için kullanılan 10 ifadeden (4., 19., 20., 26., 27., 34., 44., 49., 50., 51. ifadelerden) oluşturulmuştur. Bu ifadeler tamamı birinci faktörde yığılmış olan ifadelerdir. İkinci

faktörde yığılmış olan “Etnik-dilsel çeşitlilik” ile ilgili 6 ifade (1., 8., 15., 21., 33., 46. ifadeler) ise ikinci bölümü oluşturmak için kullanılmıştır. “Kürtçe” ile ilgili birinci bölümdeki olumlu ifade sayısı 5, olumsuz ifade sayısı 5’tir. “Etnik-dilsel çeşitlilik” ile ilgili ikinci bölümdeki olumlu ifade sayısı 5, olumsuz ifade sayısı 1’dir.

Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)’nin güvenilirliğine ilişkin bilgi sağlamak amacıyla, hem tüm ölçek için hem de ölçeklerdeki her bir bölüm için $Cr \alpha$ (Cronbach alpha) güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin tümüne ilişkin $Cr \alpha$ güvenilirlik katsayısı 0,92; “Kürtçe” ile ilgili birinci bölümüne ilişkin $Cr \alpha$ güvenilirlik katsayısı 0,92; “Etnik-dilsel çeşitlilik” ile ilgili ikinci bölümüne ilişkin $Cr \alpha$ güvenilirlik katsayısı ise 0,79 bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin çok yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu, ilgili tutumu ölçerken çok düşük hata payıyla ölçtüğünü göstermektedir.

Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)’nin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin istatistiksel bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ) Ek 2’de sunulmuştur.

Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)’ne İlişkin Bulgular ve Yorum

Denemelik Tutum Ölçeği’ndeki “Cemevi” ile ilgili 10 ifadenin (6., 7., 11., 12., 14., 35., 42., 45., 47., 53.) ve “Mezhep Çeşitliliği” ile ilgili 10 ifadenin (3., 9., 17., 22., 24., 25., 37., 56., 57., 59.) Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)’ni oluşturması planlanmıştır. Bu ifadelere deneme uygulamasında alınan cevaplarla elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer Olkin (KMO) Katsayısı ve Bartlett’s Test ile incelenmiştir. KMO Katsayısı 0,905 bulunmuştur. Bu katsayı 1’e oldukça yakın bir değer olduğundan verilerin ve örneklem büyüklüğünün analiz için uygun olduğuna karar verilmiştir. Bartlett’s Test değeri ise 3095,509 bulunmuştur. $P < 0,001$ olduğundan, bulunan değer anlamlıdır. Bu bulgular neticesinde, 20 ifadeyle elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu karardan sonra, polis adaylarının cemevine ve mezhep çeşitliliğine ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla kullanılacak olan ifadelerin kaç faktörde ve hangi faktörler altında toplandığını ortaya çıkarmak amacıyla faktör analizi yapılmıştır.

Faktör analizinde alt kesme noktası 0,45 olarak belirlenmiştir; 0,45’in altında faktör yüküne sahip olan ifadelerin Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)’ne alınmamasına karar verilmiştir. Faktör analizi sonucunda, ölçekteki ifadelerin dört boyutta toplandığı görülmüştür. Cemevi ile ilgili ifadelerin yığıldığı faktöre yüklenmiş olan 9. ifadenin, tek başına farklı (dördüncü) bir faktöre yüklenmiş olan 6. ifadenin, ikinci ve üçüncü faktörlerde en düşük yük değerine sahip olan 14. ve 25. ifadelerin çıkarılmasının ardından ikinci kez faktör analizi yapılmıştır. Bu analiz öncesinde KMO Katsayısı 0,901, Bart-

lett's Test değeri ise 2524,885 bulunmuştur. $P < 0,001$ olduğundan, bulunan değer anlamlıdır. 16 ifadenin dâhil edildiği bu analizde 3 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Birinci faktör "Cemevi" ile ilgili 8 ifadeden (7., 11., 12., 35., 42., 45., 47., 53. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (birinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %21,83'ünü açıklamaktadır. İkinci faktör "Mezhep çeşitliliği" ile ilgili 5 ifadeden (3., 22., 37., 57., 59. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (ikinci) faktör ilgili tutum değişkenine ait varyansın %14,62'sini açıklamaktadır. Üçüncü faktör ise yine "Mezhep çeşitliliği" ile ilgili 3 ifadeden (17., 24., 56. ifadelerden) oluşmaktadır. Tek başına bu (üçüncü) faktör ise ilgili tutum değişkenine ait varyansın %13,34'ünü açıklamaktadır. Bu 3 faktörün ilgili tutum değişkenine ait varyansı birlikte açıklama oranı ise %49,78'dir. Ölçeğin cemevi bölümündeki ifadelerle ilişkin faktör yükleri 0,46 ile 0,74 arasında, mezhep çeşitliliği bölümündeki ifadelerle ilişkin faktör yükleri ise 0,53 ile 0,76 arasında değişmektedir. Bu değerler tutum ifadelerinin faktörle iyi düzeydeki ilişkisini göstermektedir; ölçeğin her iki bölümü de tatmin edici düzeyde yapı geçerliliğine sahiptir. Ancak bunu desteklemek için ölçekteki ifadeler üzerinde ifade analizleri de gerçekleştirilmiştir. İfadelerin alt-üst grup ortalamaları farkına dayalı analizleri neticesinde, cemevi bölümündeki ifadelerin t değerlerinin 10,70 ile 19,10 arasında, mezhep çeşitliliği bölümündeki ifadelerin t değerlerinin ise 9,33 ile 16,02 arasında değiştiği görülmüştür. Bu değerlerin tamamı anlamlıdır. Bir başka deyişle, bölümlerdeki ifadeler yoklanan tutuma sahip olanlar ile olmayanları ayırabilme gücündedir.

Geçerliğe ilişkin daha fazla kanıt sağlamak amacıyla 16 ifade için ifade-bölüm korelasyonları (r istatistikleri) da hesaplanmıştır. Cemevine ilişkin bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin) 0,41 ile 0,67 arasında, mezhep çeşitliliğine ilişkin bölümdeki ifade-bölüm korelasyonlarının (r istatistiklerinin) ise 0,36 ile 0,57 arasında değerler aldığı görülmüştür. Pozitif değerler alan ve makul kabul edilen 0,30 düzeyinin üzerinde bulunan r değerlerinin tamamı anlamlıdır. Bu değerler ölçeğin yeterli düzeyde geçerliğe sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Geçerliğe ilişkin analizler neticesinde hiçbir ifadenin ölçekten çıkarılmasına gerek görülmemiş ve Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)'nin bu 16 ifadeden oluşmasına karar verilmiştir.

Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)'ni oluşturan bu 16 ifade "Cemevi" ve "Mezhep çeşitliliği" ile ilgilidir. İfadeler faktörlerde bu konularda yığılmışlardır. Bu nedenle ölçek, alt problemlerin testinde kolaylıkla kullanılmak amacıyla, iki bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm "Cemevi" ile ilgili tutumları ölçmek için kullanılan 8 ifadeden (7., 11., 12., 35., 42., 45., 47., 53. ifadelerden) oluşturulmuştur. Bu ifadeler tamamı birinci faktörde yığılmış olan ifadelerdir. İkinci faktörde yığılmış olan "Mezhep çeşitliliği" ile ilgili 5 ifade (3., 22., 37., 57., 59. ifadeler) ile üçüncü faktörde yığılmış olan yine "Mezhep çeşitliliği" ile ilgili 3 ifade (17., 24., 56. ifadeler) ise ikinci bölümü oluşturmak için kullanılmıştır. "Cemevi" ile ilgili birinci bölümdeki olumlu ifade sayısı 5, olumsuz ifade sayısı 3'tür. "Mezhep çeşitliliği" ile ilgili ikinci bölümdeki olumlu

ifade sayısı da, olumsuz ifade sayısı da 4'tür.

Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)'nin güvenilirliğine ilişkin bilgi sağlamak amacıyla, hem tüm ölçek için hem de ölçeklerdeki her bir bölüm için Cr α (Cronbach alpha) güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin tümüne ilişkin Cr α güvenilirlik katsayısı 0,87; "Cemevi" ile ilgili birinci bölümüne ilişkin Cr α güvenilirlik katsayısı 0,83; "Mezhep çeşitliliği" ile ilgili ikinci bölümüne ilişkin Cr α güvenilirlik katsayısı ise 0,74 bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu, ilgili tutumu ölçerken düşük hata payıyla ölçtüğünü göstermektedir.

Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)'nin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin istatistiksel bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)'nin Geçerlik ve Güvenirliğine İlişkin İstatistiksel Bulgular

İfade Nu.		İfade Yönü	Geçerlik					Güvenirlik	
Nihai Ölçekte	Deneme Ölçeğinde		Faktör Yüğü			Ayrıncılık Gücü		Cronbach Alfa (α)	
			1.	2.	3.	t	r	Bölüm	Ölçek
I. Bölüm: Cemevi									
1.	35.	(+)	,49			12,73	,49	,83	
2.	11.	(+)	,64			17,84	,61		
3.	7.	(-)	,68			13,81	,52		
4.	47.	(+)	,74			16,07	,61		
5.	42.	(-)	,54			18,19	,56		
6.	45.	(+)	,73			19,10	,67		
7.	12.	(-)	,46			10,70	,41		
8.	53.	(+)	,70			18,62	,65		
II. Bölüm: Mezhep Çeşitliliği									
9.	22.	(+)		,76		9,89	,40	,74	
10.	59.	(+)		,68		11,53	,48		
11.	37.	(-)		,55		14,28	,47		
12.	57.	(+)		,54		16,02	,57		
13.	3.	(+)		,53		9,33	,36		
14.	17.	(-)			,69	10,45	,37		
15.	24.	(-)			,66	11,29	,42		
16.	56.	(-)			,66	11,69	,43		

Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ) Ek 3'te sunulmuştur.

Sonuç ve Öneriler

Çok kültürlü bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toplumsal meşruiyetinin ülkedeki kültürel gruplar nezdinde sağlanabilmesi önemlidir. Bu hedefe çeşitli politikalarla ve yönetim stratejileriyle ulaşılabilir. Tutum ölçekleri ise bu yöndeki politikalar ile yönetim stratejilerine yön verecek nitelikteki bilgilerin elde edilmesi için kullanılacak veri toplama araçları olabilir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin memurlarının Türkiye'deki kültürel çeşitliliğin çeşitli unsurlarına ilişkin tutumları tutum ölçekleri kullanılarak ortaya çıkarılabilir.

Bu çalışmayla bu hedefe ulaşılmasına katkıda bulunabilecek nitelikte üç adet Likert Tipi Tutum Ölçeği geliştirilmiştir. Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ), “başörtüsü” ve “dinsel çeşitlilik” konularındaki tutumları ölçmek amacıyla; Kürtçeye ve Etnik-Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ) ise “Kürtçe” ve “etnik-dinsel çeşitlilik” konularındaki tutumları ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. “Cemevi”ne ve “mezhep çeşitliliği”ne ilişkin tutumları ölçmek amacıyla ise Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ) geliştirilmiştir.

Geliştirilmiş olan tutum ölçeklerinin geçerlik ve güvenilirliklerine ilişkin bulgular, tutum ölçeklerinin polis adaylarının ilgili konulardaki tutumlarını belirlemek için kullanılabilmesini göstermektedir. Ancak ölçeklerin geliştirilmesi sürecinde ölçeklerin başka gruplar üzerinde de kullanılabilmesinin mümkün olmasını sağlamaya odaklanılmıştır: İfadeler bu hedef gereğince yazılmıştır. Bu bağlamda, polis adaylarından sağlanan verilerle geliştirilmiş olan tutum ölçekleri, uygulanacak başka gruplardan elde edilecek olan veriler üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmak suretiyle polis adayları dışındaki grupların (polislerin ve devletin diğer memurlarının) ilgili konulardaki tutumlarını belirlemek için de kullanılabilir. Bu sayede farklı gruplar üzerinde geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış tutum ölçekleri geliştirilebilir. Geliştirilen bu tutum ölçekleri ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toplumsal meşruiyetinin ülkedeki kültürel gruplar nezdinde sağlanabilmesine yönelik politikalara ve yönetim stratejilerine veri temin etmek amacıyla kullanılabilir.

Kaynakça

- Akhun, İ. (1991), İstatistiklerin Manidarlığı ve Örneklem, Ankara.
- Aksoy, M. (2005), Başörtüsü-Türban: Batılılaşma, Modernleşme, Laiklik ve Örtünme, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Aktaş, C. (2006a), Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık-Kıyafet Ve İktidar, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktaş, C. (2006b), Türbanın Yeniden İcadı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktay, Y. (2006), Türk Dininin Sosyolojik İmkânı: İslâm Protestanlığı ve Alevilik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2011), Kürt Sorunu: Çözüm İçin Öneriler, Ankara: Sde Yayınları.

- Akyürek, S. ve Bilgiç, M. S. (2012), Kürt Sorununu Etkileyen Faktörler ve Çözüm Parametreleri, Bilgiç, Mehmet Sadi ve Akyürek, Salih (Der.), Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algular, İstanbul: Bilgesam Yayınları, ss.221-251.
- Allport, G. W. (1935), Attitudes, Murchison, C. A. (Ed.), A Handbook Of Social Psychology, MA: Clark University Press, p.798-844.
- Balcı, A. (2015), Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler, Ankara: Pegem Akademi.
- Balta, D. A. (2014), Modernite İçinde Bir İnanç Deneyimi: Örtünme, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Barbarosoğlu, F. (2012), Şov ve Mahrem, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Bayramoğlu, A. (2008), Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz: Demokratikleşme Sürecinde Dindar ve Laikler, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2002), Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2013), SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi, Ankara: Pegem Akademi.
- Christensen, L. B.; Johnson, R. B. ve Turner, L. A. (2015), Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analizi (Çev.Ed.Ahmet Aypay), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Coşkun, V. (2013), Kürt Meselesinin Anayasal Boyutu, Ankara: Orion Kitabevi.
- Çakır, R. (2010), “Politik Alevilik İle Politik Sünnilik: Benzerlikler ve Zıtlıklar”, Olsson, Tord, Özdalga, Elisabeth ve Raudvere, Catharina (Der.), Alevi Kimliği (Çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss.86-90.
- Çamuroğlu, R. (2009), Reha Çamuroğlu: İslam’ın Egemen Olmadığı Hiçbir Coğrafyada Alevilik Yoktur, Dem Dergi, Sayı:6, ss.40-50.
- Çamuroğlu, R. (2010), Türkiye’de Alevi Uyanışı, Olsson, Tord, Özdalga, Elisabeth ve Raudvere, Catharina (Der.), Alevi Kimliği (Çev. Bilge Kurt Torun ve Hayati Torun), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss.104-112.
- Çolak, Y. (2010), Türkiye’de Devletin Kimlik Krizi ve Çeşitlilik: Yeni-Osmanlıcı, İslamcı ve Kürtçü Meydan Okumalar, Ankara: Kadim Yayınları.
- Çolak, Y. (2011), “Modern Devletin Çeşitlilikle İmtihanı”, Muhafazakâr Düşünce, S.28 (Nisan-Mayıs-Haziran), ss.11-31.
- Ecevitoglu, P. ve Yalçinkaya, A. (2013), Aleviler Artık Burada Oturmuyor, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Eiser, J. R. (1980), Cognitive Social Psychology: A Guidebook To Theory and Research, Maidenhead: Mcgraw-Hill Book Company (Uk) Ltd.
- Erdoğan, M. (2008), Tesettür Meselesinden Türban Sorununa, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Freedman, J. L.; Sears, D. O. ve Carlsmith, J. M. (1993), Sosyal Psikoloji (Çev. Ali Dönmez), Ankara: İmge Kitabevi.
- Gelbal, S. (2016), Ölçek Geliştirme Süreci Ders Notları.
- Genç, Ö. ve İlhan, E. (2012), Başörtüsü Yasasına İlişkin Değerlendirme ve Öneriler, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Gliner, J. A.; Morgan, G. A. ve Leech, N. L. (2015), Uygulamada Araştırma Yöntemleri: Desen ve Analizi Bütünleştiren Yaklaşım (Çev.Ed.Selahattin Turan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Göle, N. (2011), Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme, İstanbul: Metis Yayınları.

- Gürsoy, Ş. ve Kılıç, R. (2009). Türkiye Aleviliği: Sosyo-Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- İçduygu, A. ve Keyman, E. F. (1998), "Globalleşme, Anayasallık ve Türkiye'de Vatandaşlık Tartışması", Doğu Batı Düşünce Dergisi: Kamusal Alan, S.5 (Kasım-Aralık-Ocak), ss. 157-170.
- İnal, K. (2012a), Dil ve Politika: Dilin Kökeni, Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi, Ankara: Ütopya Yayınları.
- İrat, A. M. (2009), Modernizmin Erittikleri: Sünniler Şiiiler ve Aleviler, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kadioğlu, A. (2012), "Türkiye'de Vatandaşlığın Anatomisi", Kadioğlu, Ayşe (Der.), Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara, İstanbul: Metis Yayınları, ss.167-184.
- Kan, A. ve Akbaş, A. (2005), "Lise Öğrencilerinin Kimya Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması", Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, ss. 227-237.
- Kaplan, D. (2012), Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karaman, H. (2009), "Neden Soruşturma", Dem Dergi, Sayı:6, ss.94-97.
- Karasar, N. (1994), Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler, Ankara: 3a Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti.
- Kehl-Bodrogi, K. (2012), Kızılbaşlar/Aleviler (Çev. Oktay Değirmenci ve Bilge Ege Aybudak), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Krathwohl, D. R.; Bloom, B. S. and Masia, B. B. (1964), Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook II: Affective Domain, New York: David Mckay Company, Inc.
- Kubilay, Ç. (2010), İslâmcı Söylemde Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları: Karşıtlıklar, Kırılmalar ve Uzlaşmalar, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Kurubaş, E. (2008), "Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye'deki Kürt Sorunu Örneği", Liberal Düşünce, S.50 (İlkbahar 2008), ss.19-53.
- Kutlu, S. (2008), Alevîlik-Bektaşilik Yazıları: Alevîliğin Yazılı Kaynakları: Buyruk, Tezkire-İ Şeyh Safi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Mager, R. F. (1972), Goal Analysis, California: Fearon Publishers / Lear Siegler, Inc.
- Massicard, É. (2007), Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması (Çev. Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mélikoff, I. (2011a), Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları (Çev. Turan Alptekin), İstanbul: Demos Yayınları.
- Mélikoff, I. (2011b), Kırklar'ın Cemi'nde (Çev. Turan Alptekin), İstanbul: Demos Yayınları.
- Morgan, Clifford T. (1991). Psikolojiye Giriş (Çev. Hüsnü Arıcı ve Diğ.), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2014), Türk Süfiliğine Bakışlar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okan, M. (2004), Türkiye'de Alevîlik: Antropolojik Bir Yaklaşım, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Oppenheim, A. N. (1983), Questionnaire Design and Attitude Measurement, London: Biddles Ltd.
- Özhan, T. ve Ete, H. (2008), Kürt Meselesi: Problemler ve Çözüm Önerileri, Ankara: Seta Yayınları.
- Özkan, F. (2005), Yemenimde Hâre Var: Dünden Yarına Başörtüsü, İstanbul: Elest Yayınları.
- Regan, D. T. and Fazio, R. H. (1982), “On The Consistency Between Attitudes And Behavior: Look To The Method of Attitude Formation”, Brigham, J. C. ve Wrightsman, L. S. (Der.), Contemporary Issues In Social Psychology, California: Brooks / Cole Publishing Company, p. 110-129.
- Saka, Y. C. ve Altınöz, G. B. (2011), Dünü Bugünü Yarınıyla Başörtüsü Meselesi, Ankara: Arge Enstitüsü.
- Sediyani, İ. (2012), “Kürt Sorununu Doğuran Süreç ve Tarihi Sebepler”, Mazlumder II. Kürd Forumu, 17-18 Kasım 2012, Bursa/İzmit, Ankara: Mazlumder Yayınları, ss.38- 74.
- Sofuoğlu, C. ve İlhan, A. (2014), Alevîlik Bektaşilik Tartışmaları, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şerif, M. ve Şerif, C. W. (1996), Sosyal Psikolojiye Giriş II (Çev.Mustafa Atakay ve Aysun Yavuz), İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Şişman, N. (2005), “Çağdaşlığın Sembolü: Açık Kadın Yahut Traktör”, Fadime Özkan (Der.), Yemenimde Hare Var: Dünden Yarına Başörtüsü, İstanbul: Elest Yayınları, ss.230-236.
- Şişman, N. (2011), Sınırsız Dünyanın Yeni Sınırı: Başörtüsü, İstanbul: Timaş Yayınları.
- T. C. Devlet Bakanlığı (2010), Alevi Çalıştayları Nihai Rapor, Ankara.
- T24.com.tr (2013). Türkiye’de 82 Bin 693 Camiye Karşılık 937 Cemevi Var, <http://T24.Com.Tr/Haber/Turkiyede-82-Bin-693-Camiye-Karsilik-937-Cem-Evi-Var,225770>, (E.T. 29 Mart 2015).
- Tavşancıl, E. (2010), Tutumların Ölçülmesi ve SPSS İle Veri Analizi, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taylor, S. E; Peplau, L. Anne ve Sears, D. O. (2012), Sosyal Psikoloji (Çev.Ali Dönmez), Ankara: İmge Kitabevi.
- Tezbaşaran, A. A. (1997), Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu, Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Tuğal, C. (2014), “İslâmcılığın Dinî Çoğulluk Alanındaki Krizi: Alevîlik Açmazı Hakkında Bazı Açılımlar”, Aktay, Yasin (Der.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cilt 6: İslâmcılık, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.493-502.
- Turgut, M. F. ve Baykul, Y. (1992), Ölçekleme Teknikleri, Ankara: ÖSYM Yayınları-1.
- Uğurlu, A. R. (2009), “Neden Soruşturma”, Dem Dergi, Sayı:6, ss.94-97.
- Ünal, A. (2010), “Dinler Tarihi Açısından Alevilik-Bektaşilikte İbadet ve Cemevleri Üzerine Bir Deneme”, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, ss.151-176.
- Üzüm, İ. (2000), Günümüz Aleviliği, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2005), Pas: Foucault’dan Agamben’e Sıvılaşmış İktidar ve Gelenek,

- Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Yaman, M. (2013), *Alevilik: İnanç, Edebiyat, Erkan*, İstanbul: Demos Yayınları.
- Yayman, H. (2011), *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası (Özet Rapor)*, Ankara: SETA Yayınları.
- Yazıcıoğlu, S. (2009), "Sait Yazıcıoğlu: Alevilik Meselesi Diyalog İle Çözümenebilir", *Dem Dergi*, Sayı:6, ss.63-65.
- Yıldırım, R. (2012), "Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı:62, ss.135- 162.
- Yıldırım, R. (2014), "Cemevleri", *Liberal Düşünce Topluluğu Türkiye'nin Demokratikleşmesi ve Alevi Talepleri Tespit ve Öneri Raporu*, Ankara.

Ekler

Ek 1: Başörtüsüne ve Dinsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (BADİÇİTÖ)

BAŞÖRTÜSÜNE VE DİNSEL ÇEŞİTLİLİĞE İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİ (BADİÇİTÖ)							
İFADE NU.	İFADE	Kesinlikle Aynı Fikirdeyim	Katılıyorum	Düşüncem Net Değil	Katılmıyorum	Asla Kabul Etmiyorum	
I. Bölüm: Başörtüsü							
1	Herhangi bir kişi baskılar nedeniyle başörtüsünü çıkarmak zorunda kalsaydı, baskıyı yapanlara karşı tepki gösterirdim.						
2	Başörtüsünü yasaklayan uygulamalar olsaydı, başörtüsü kullanan arkadaşlarımla bu yasaklara uymasını tavsiye ederdim.						
3	Başörtüsü kullanmak inanç özgürlüğünün bir gereğidir. Kimse başörtüsü kullanılmasını engelleme hakkına sahip değildir.						
4	Başörtüsünü çok gerekli görmediğim için, başörtüsü kullanımına toplumda saygı oluşturmak için herhangi bir şey yapmam.						
5	Başörtüsü ile ilgili tartışmalar, konuşmalar vb. bende merak uyandırmaz.						
6	Başörtüsünü, başörtüsü kullanmayanların yaşam tarzı için bir tehdit olarak görüyorum.						
7	Başörtüsü özgürlüğüne dikkat çekmek için gerçekleştirilen etkinliklerde neler olup bittiğini ilgiyle izleyebilirim.						
8	Ailemden birinin başörtüsü kullanmaya başlaması beni rahatsız etmez.						
9	Modern bir ülke olarak dünyada saygı görmek istiyorsak, kamu kurumlarında başörtüsü kullanımı engellenmelidir.						
II. Bölüm: Dinsel Çeşitlilik							
10	Katıldığım bir etkinlikte farklı dinleri temsil eden simge, işaret ve insanlar görmekten rahatsız olmam.						
11	Çocuğumun farklı dinlere mensup çocuklarla yakın arkadaşlık kurmasından rahatsız olurum.						
12	Farklı dinlere saygı oluşturmak amacıyla hazırlanan bir projeye katkı sunması için arkadaşlarımı teşvik ederdim.						
13	Ülkemizdeki farklı dinlerin kendi inançları gereğince seminerler, çalıştaylar, konferanslar vb. gerçekleştirmesi için elimden bir şey gelecekte hemen yaparım.						
14	Ülkedeki çoğunluğun dinine zarar veriyorsa azınlıkların dinsel özgürlükleri kısıtlanmalıdır.						
15	Türkiye’de herkesin kendi din inancını topluma anlatmaya çalışmasını sakıncalı buluyorum. Ben olsaydım, bu tür çalışmalara izin vermezdim.						
16	İnsanlara dini inançları konusunda gereğinden fazla özgürlük verilirse ülkede iç karışıklıklar yaşanır.						
17	Ülkemizdeki diğer dinlerin propagandasını yapan yayınları milli bütünlük için tehlikeli bulurum.						

Ek 2: Kürtçeye ve Etnik-Dilsel Çeşitliliğe İlişkin Tutum Ölçeği (KÜDİÇİTÖ)

KÜRTÇEYE VE ETNİK-DİSEL ÇEŞİTLİLİĞE İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİ (KÜDİÇİTÖ)						
İFADE NU.	İFADE	Kesinlikle Aynı Fikirdeyim	Katılıyorum	Düşüncem Net Değil	Katılmıyorum	Asla Kabul Etmiyorum
I. Bölüm: Kürtçe						
1	Kamusal alanlarda Kürtçenin konuşulmasına izin verilmemelidir.					
2	Kürtçe bir toplum tarafından önemli görülüyorsa Devlet tarafından da önemli görülmelidir.					
3	Yerel bir dil olması nedeniyle Kürtçe, Türkçe ile eşit kabul edilemez.					
4	Günlük hayatın tüm alanlarında Türkçe ile birlikte Kürtçenin de konuşulmasından memnuniyet duyarım.					
5	Kürtçeye ilişkin taleplerin konuşulduğu ortamlarda bulunmaktan rahatsız olurum.					
6	Şayet görevli olsaydım, Kürtçe konusundaki taleplerin kabul görmesini sağlamak için yeni yolları zevkle arardım.					
7	Kürtçeyi savunan bir etkinlikte yer almaya mecbur kalsaydım, bu yaptığımda dolayı vicdan azabı duyardım.					
8	Kürtçe konusundaki taleplerin ifade edilmesi için benden yardım istense destek veririm.					
9	Kürtçe konusunda yeni talepler oluşmasını engellemek için bir şeyler yapılmalıdır.					
10	Kürtçe konusunda yazılan yazılara, yapılan tartışmalara vb. rastlarsam, söylenenlere ilgi gösteririm.					
II. Bölüm: Etnik-Dilsel Çeşitlilik						
11	İmkânım olsaydı, ülkemizdeki bütün etnik grupların kendi kültürlerini geliştirmeleri için yardımcı olurdu.					
12	İnsanların kendi etnik kimlikleri ve kendi anadilleri ile ilgili talep ve görüşlerini ilgiyle dinleyebilirim.					
13	Ülkemizdeki tüm etnik kimlikler ve tüm anadiller Devlet'ten eşit saygı görmeyi hak ediyor.					
14	Etnik kimliklerin ve anadillerin güç kazanmasına izin verilmemelidir.					
15	Büyük tepkiler göreceğimi bilsem de, farklı etnik kimliklere ve anadillere değer verdiğimi söylemekten vazgeçmem.					
16	Ülkede çeşitli etnik kimliklerin bulunması ve farklı dillerin konuşulması bir zenginliktir. Elimde olsa bu zenginliği geliştirmek için çeşitli çalışmalar yapardım.					

Ek 3: Cemevine ve Mezhep Çeşitliliğine İlişkin Tutum Ölçeği (CEMEÇİTÖ)

CEMEVİNE VE MEZHEP ÇEŞİTLİLİĞİNE İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİ (CEMEÇİTÖ)						
İFADE NU.	İFADE	Kesinlikle Aynı Fikirdeyim	Katlıyorum	Düşünceim Net Değil	Katılmıyorum	Asla Kabul Etmiyorum
I. Bölüm: Cemevi						
1	Cemevi bir inanç sisteminin ibadethanesi olduğu için, herkesin koşulsuz saygı göstermesi gereklidir.					
2	Cemevine ibadethane statüsü verilmesini savunan görüşleri dikkatle dinleyebilirim.					
3	Cemevinin yakınında ya da içinde görünmek istemem.					
4	Bir cemevinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirilen bir yardım kampanyasında gönüllü olarak yer alabilirim.					
5	Alevilerin Cemevi konusunda neler söyledikleri, taleplerinin neler olduğu vb. beni ilgilendirmiyor.					
6	Cemevine değer verilmesini sağlamakla görevli olsaydım, bu konuda yeni yöntemler aramaktan keyif alırdım.					
7	Cemevine saygı oluşturmak için yeni arayışlara girmem gerekseydi, bu hoşuma gitmezdi.					
8	Bir cemevine giderek oradaki bir dini merasime izleyici olarak rahatlıkla katılabilirim.					
II. Bölüm: Mezhep Çeşitliliği						
9	Mezheplerin ibadet anlayışlarındaki farklılıkları anlatan yazılar ile karşılaşsam merakla okuyabilirim.					
10	Toplumsal barışa katkı getireceğine inanırsam, Türkiye'deki dinsel mezhepler hakkında çalışmalar yapmış olan kişileri çeşitli etkinliklere davet ederdim.					
11	Ülkemizdeki farklı mezheplerin ibadet, cenaze, düğün vb. gibi törenlerine katılarak onları izlemem için davet alsaydım katılmazdım.					
12	Tüm dinsel mezheplere eşit derecede saygı gösterilirse toplumsal bütünleşme kolaylıkla sağlanır.					
13	Farklı mezhepten kişilerle aynı ortamlarda yer alarak bilgi alışverişinde bulunmak bana keyif verir.					
14	Devlet her mezhebe değil, çoğunluğun mezhebine daha fazla saygı göstermelidir.					
15	Mezhepler insanları ayrıştırıyor. Bu nedenle, mezheplerin çeşitli çalışmaları Devlet tarafından yasaklanmalıdır.					
16	Ülkemizdeki farklı mezheplerin çeşitli faaliyetleri gençlerin kafasını karıştırabilir. Bu nedenle mezheplerin bu tür faaliyetleri engellenmelidir.					